

Politikai
röpiratok.

112.

112
911

AZ
ELSZEGÉNYEDÉSEK.

EMBERBARÁTI, HAZAFIÚL,
ÉS POLITIAI VÁZLATOK.

IRTA

FÁY ANDRÁS.

3.

PEST, 1862.
ENGEL ÉS MANDELLO TULAJDONA.

ИМПЕРАТОРСКИЕ

ИМПЕРАТОРСКИЕ

ИМПЕРАТОРСКИЕ

ИМПЕРАТОРСКИЕ

ИМПЕРАТОРСКИЕ

ИМПЕРАТОРСКИЕ

I.

Az ember, polgári társaságba állásával, miként egyfelől számtalan tulnyomó előnyököt nyert: ugy másfelől esetenként oly nyomasztó viszonyoknak tette ki magát, miktől természeti állapotában ment fogott volna maradni. Ezen utóbbi állapotában mindenkor helye lévén némi patriarchális viszonynak, a tehetlenség bekövetkezett napjaiban, a munka-tehető apa, természeti előszereteténél fogva ápolja gyermekét; s ez viszont munka-tehetőssé serdülván fel, hálából táplálja élemedett apját; a betegeknek, kóróknak, a természet s egy két szájról szájra adott gyógyszer nyújt gyógyulást vagy halált; az osztatlan föld, folyó, tenger, erdő, közörsre adják a maguk élelmezéseiket; s csak az szorul másnak segélyére, ki termés-szedésre, halászatra, vadászatra, még, vagy már tehetetlen.

Nem így polgári társaságban. Ebben az egy léget kivéve, mindennek van gazdája, ura; fel van osztva föld, folyó, tenger, legelő, erdő, sőt legtöbbnyire a

munkaágak is, minélfogva esetenként állhatnak a tehetetlenségnek oly inséges napjai elő, mikben az embernek magán segitnie teljes lehetetlen, s mikben maga köreitől sem várhat segílyt. Ez azon esetekben történik, mikben a munka-tehetlenség mellé oly nyomasztó személyes vagy családi szegénység szegődik, mely a személyt vagy családot, az élet minden kellékeinek, szükségeinek pótlásaitól: lakástól, élelemtől, ruházattól, gyógyszerőtől, ápolástól stb. megfosztja, s nyomornak, kétségbeesésnek teszi ki marta-lékul.

II.

A munka-tehetlenséggel párosult földhöz ragadt szegénység tehát, egyik főforrása a polgári élet nyomorának. Mert magában a munka-tehetlenség vagyosnál még nem szül nyomort. Szülését, gond- és ápolás mellett eszközölheti az anya; ha nem szoptathat maga, dajkát fogadhat gyermekének; a beteg orvost, gyógyszerőt, ápolást fizethet; az élemedett ápoló cselédeket tarthat; s így mindnyája legelőbb elviselhetővé teheti mostoha sorsát, mely a földhöz ragadt szegényt kétségbe fogná ejteni.

III.

Ha a szegénységet véletlen csapások, hibánkon kívül idézték elő, vagy szüleinkről maradt ránk, nem gyaláz az; mert a szentírás szerint, miként gazdagság, úgy szegénység is Istentől van; sőt emel bennünket, ha nélkülözve a vagyonosság előnyeit, melyek kiképeztetésünkre, tehetségeinknek társadalmi életben való kifejtésére és szabadabb mozgásunkra nézve, tagadhatlanul számos eszközöket nyújthat — s átküzdve a szegénység hátrányait és nyomorait, érdemekre vivjük fel magunkat. Ez esetben kétszeresen vagyunk érdemesek honfitársaink becsülésére. A hibánkon kívüli szegénység csak akkor vethet ránk homályt, vagy tehet nevetségessé bennünket, ha szégyenelve szegénységünket, vagyonosok után meredezünk, és büszkeségből azt palástolgatni erőlködünk. — De ha könnyelműségünk vagy épen botrányos hibáink által idéztük elő elszegényedésünket, ki nem kerüljük a világ méltó megrovását, s méltán büntet bennünket az öntudat folytonos szemrehányása, mely keblünkben elfojtja a keresett örömek minden élvezetét!

IV.

Ugyanis az elszegényedés hátrányai és sujtólásai, ugy egyesekre és egyes családokra, mint egész nemzetekre nézve nem csak nyomasztók és inségesek, de gyakran átkos következményűek is. Az élet állati szükségéi zsarnokilag követelik kielégítettésüket, s míg ez nem történik, igénybe veszik az ember, a családfő, a család minden idejét, erejét, tehetségét, keveset vagy semmit sem hagyva fenn hon, emberiség és szellemiek számára. — Az elszegényedett könnyen megsiklik állati zsaroló szükségéinek kielégítéseire nézve az eszközökben; ha nem kiválólag szilárd jellemű, engedni kénytelen elveiből, függetlenségéből, önállóságából s gyakran jelleméből, és másnak, ki sorsán segíteni képes, elveihez és kényeihez szegődik; mert a szegénység egyik legmunkásabb toborzója a sátánnak. — Gyermeküket kellőleg nem nevelhetvén, gyakran egész ivadékokat von meg bennök a hazától és emberiségtől. Tagadhatjuk-e, hogy a házaspárok közti viszályoknak és bontakozásoknak, gyakran az elszegényedés, vagy feléje hajlás, vagy szükséggel küzdelem veti meg alapját? Tagadhatjuk-e, hogy csak kivételesen lehet jó és szilárd honpolgár az, ki házi körülményeinél fogva függetlenségét fenntartani nem

képes? De ki bírná előszámlálni mindazon szálkákat, töviseket, töröket, mikkel végszegénységre jutott állapotában a családapát a szükségekkel küzdés, s köteleztetések és becsületi kívánatok legtöbbszörre ki nem elégíthetéseinek érzetei folytonosan sértegetik, kinozzák? Ugy hogy ha nem vallhatjuk is a vagyont a világi boldogság kimerítő tényezőjének; de kénytelenek vagyunk elismerni azt, hogy a vagyon és életeszközök teljes hiánya, csak ritka kivétellel nem kufteje az élet boldogtalanságának!

V.

Valamint társadalmi életben egyesekre nézve egy-egy nyomasztóbb állapot nem állhat be, mint teljes elszegényedés: úgy egyes nemzetet nem érhet súlyosabb, s következésményeiben veszélyesebb csapás, mintha egészére, s tagjainak nevezetes többségére nézve annyira elszegényedik, hogy az élet és társadalom első szükségének fedezésére is elégtelen; és ha ezen elszegényedés a nemzetben fokról fokra hág. Az ily nemzet veszélyesen beteg, meg nem menthetik azt egyes vagyonosai, és kevés, mintegy kivételes gazdagai, s rendesen halálnak fia! Ily állapotában a nemzet tagjai, tömegesen és kiválólággal anyagi szükségük pótlásai után erednek; miveltség, szabadság, s minden szellemi iránt

közönyösek lesznek, elbutulnak, erkölcsben, jellemben süllyednek, s a bennök egészben elerőtlenedett és sulytalanná aljasodott nemzet előbb utóbb idegen járom alá görbedni kényszerül! A történelem bizonyítja, hogy egykor szépen virágzott országok, mint Persia, sulytalanokká lettek; egykor hatalmas, dicső s nagy szerepeket játszott nemzetek, mint Görögország és Róma, előbb fényűzés és pulyaság, majd ezeknek következménye az elszegényedés által, idegen jármok alá kerültek, s hosszas nyomatásaikban, szellemiségeiket, honszeretetüket, jellemeiket, sőt egyrészen neveiket is elvesztették.

Ha egy nemzet bizonyos és általánosabb fokára jut az elszegényedésnek, és vele járó erkölcs, jellem, és erély-süllyedésnek, menthetlenül el kell annak enyésznie, s kitöröltetnie a nemzetek sorából; nem mintha egyesei egytől egyig eltűnének, hanem hogy idegen járom alá esvén, miként nagyobb folyamba vagy tengerbe szakadó kisebb folyam, elveszti nevét s vele együtt létezését is. És miután az emberi természet semmitől sem borzad annyira, mint vég elenyészéstől: lehet-e egy nemzet, történethe elenyészése iránt közönyös? kivált oly nemzet, melynek multja dicső volt, mely jellemében, erejében, hon s dicsőség szeretetében, s hazája áldásaiban, zálogait birja a dicsőbb jövőnek?

Természetes is ez; mert az ember előbb állat,

mint szellemi lény, s míg annak szükségei fedezve nincsenek, semmi szellemire nem ér, s ennek szükségét és becsét kellőleg felfogni sem képes. Ott, hol a családapától a nő, szakadozott rongyai helyébe, teste fedezésére köntöst kér, a gyermekek kenyérért sirnak, s maga is éhes és rongyos, elhal minden szellemi vágy, inger, honszeretet, nemzeti közjó iránti buzgalom; s ha másként nem lehet, áruba bocsáttatnak mindezek amaz állati szükségek fedezhetőseért. Az állam ereje, gazdagsága, legnagyobb részben, Smith szerint is, csalahatatlanul embereiben alapszik; de ha ezek szegények, s majd minden erejüket, tehetségeiket önfentartásukra fordítani kénytelenek, miként lehessen amaz erős, gazdag és tekintélyes? Képzeltető-e, hogy az, kinek szükségein felül semmije sincs, kellőleg áldozhassék a hon oltárára? buzgón mozdítsa annak céljait elő? lelkesedéssel védje ezt s ennek szabadságát az, kinek magának megvédnivalója nincs? s kinek alig maradt fenn benne egyebe, mint igénye azon pár ölnyi földhöz, melyben egykor hánvai nyugodni fognak?

VI.

A fentebbiekből kitetszik, hogy azoknak, kik könnyelmű pazarlás által juttatták elszegényedésre magukat, megítéléseiben, rendszeren kissé tulengedé-

kenyek szoktunk lenni. Megrójuk ugyan meggondolatlanságaikat, tévesztett számításaikat; de ezenfelül rendesen fel szoktuk őket oldani a bűnbetudás sulyától. — „Magok sajátját költötték el! ugymond, csak maguknak ártottak vele.“ Ez azonban a fenntebbieknél fogva nem áll. Ha az ártatlan családot, gyermekeket nem veszszük is számba, kik a családapának vétke miatt sors labdáivá lesznek, nem tagadhatjuk, hogy az eltékozolt vagyonu legtöbbnnyire kényszerül vagy terhére esni az összes államnak és honfitársainak, vagy ha jelleme az inséggeli küzdésben megtörik és sülyed, mételyök lenni azoknak. És még sulyosabb a vétség, ha a hazának sulyos vagy válságos körülményei szilárd jellemeket, önálló jóakaratoakat, lelkes munkásságokat és áldozatokat követelnek a honfiaktól; mikre az elszegényedésre jutott, alig kivételesen lehet képes. Hátha még ki nem elégithetett adósságai is maradtak fenn, s így még mások vagyonára is tette kezét? Valljuk meg, hogy a könnyelmü pazarló, ha tán néha nem épen büntudatosan, s nem épen jellem-sülyedésből is, de keserü, gyakran átkos következményeire nézve valóban családi, emberiségi és polgári bünt követ el!

VII.

Szokásunk, hogy önvádolásoktól menekedjünk, bajainknak okait magunkon kívül fekvő körülményekben keresni; s így elszegényedésünknek okait is a sorsra, szerencsére, és kormány balfogásaira, ennek politikai, politiai, financiai sat. intézkedéseire vetni. — Való az, hogy sors és szerencse kényurai az emberi életnek; valamint azt sem tagadhatni, hogy a kormány intézkedései sokképen folyhatnak be egyesek vagyoni állásaikra; de valljuk meg, hogy ezekre nézve legtöbb önmagunktól függ, s a fő eszközök, az óv- és gyógyszerek, nagyrésztben saját kebleinkben és agyainkban rejlenek. Vagyoni állásunkkal legtöbbnyire akként vagyunk, miként egészségi állapotunkkal, melyre van ugyan befolyása az éghajlatnak, időjárásnak; de legtöbb diaeteticai magunktartásától függ, melynélfogva számot vetve testalkatunkkal és physi- cai erőnkkel, alkalmazkodunk az éghajlathoz és időjáráshoz, és ezeknek netán káros hatásaikat egészségünkre paralyzáljuk. A józanul számító családapa ha látja, hogy házvitele a divat köntöseit, a több tál étket meg nem bírja, inkább durva posztóju köntöst ölt magára s egy tál ételhez ül, mintsem tulfeszítve házvitelét, magát és családját szegénységre juttassa, s

magát és övéit a szükség és nyomor aggályaival emészsze. Nem képzelhetni: miként élvezhesse az életnek bármí örömét is az olyan, kinek minduntalan azon tudat, gond és aggály áll háta mögött, hogy eladósulásnak, elszegényedésnek és inségnek megy elébe!

VIII.

X
Mellözve az elszegényedések azon okait, melyek rajtunk kívül fekszenek, csak azokat kívántam megérinteni, melyek saját kebleinkben és hibás fölfogásainkban alapszanak.

2
a) Egy bizonyos neme részint a vaskosabb, részint a finomabb *epicureismus*nak. Ezt a figyelmes emberbarát inkább tapintani, mint kifejtteni képes. Eleink kézzel lábbal, szívvvel lélekkel ragadták meg az életet, józan, ovatos élvezéssel élték le azt, nem vesztve szem elől az utódokat soha. Ezt mutatják nem csak törvényeik, hanem a különben eléggé akadémikus és kívánatos eltöröltetésü ösiséghezi ragaszkodásuk is. Az életnek becse volt előttük, s azt egyedül csak a dicsőség és honvédelem csatamezőin veszélyeztették. Vagyonaikat ugy tekintették, mint nálók letett fidei commissumokat, miket utódaikra telhetően sértetlenül tartoznak átereszteni. A másként gondolkozók és cselekvők száma inkább kivétel gyanánt volt tekinthető. — Nem

igy van ez újabb időnkben ! Ugy látszik nekem, hogy különösebben a francia forradalom befolyásai óta, a különben is rövid emberi élet leéléseiben bizonyos ideiglenesség állott be. Számosan mintegy ágon ülő s minden perczen lereppenő madaraknak képzelik magukat; esökkent előttök az élet és annak eszközeinek becsök, mintegy futtában kéljeligik le azokat, s kifacsart citromnak héja marad kezökben. Dummodo nobis sit bene in diebus nostris! gondolják magukban; ki utól marad, zárja be az ajtót!'' Így mindinkább gyérül azoknak száma, kik az utódokról is gondoskodnak. S emlitem-e azon leverő kórjelenéseget, mely napjainkban annyi becses élet veszélyeztetéseiben és sűrű öngyilkosságokban mutatkozik? noha ezeknek, s általában újabbkorunk említett epicurismusának esetenként más lelket ölő okai is lehetnek. Ezen vastagabb epicureismus inkábbára anyagi embe-reink sajátja; de vannak mivelt szellemi férfaink közt is, bár finomabb, de szintoly könnyelmű epicureisták, kik nagyobbyszerű szellemi tárgyakat, irányokat tüzvén ki maguknak, s azokkal foglalván el magukat, csekély, tán aljas s föld bogarához illő dolognak tekintik a vagyonságra és családi házviteli viszonyokra fordított gondot, és keveset vagy semmit sem törődven ezekkel, sülyedni engedik házvitelöket. Ne feledjék ezek, hogy az anyagi és szellemi jólét, gyakran oly szoros kap-

csolatban állanak a polgári életben egymással, mint az emberiben test és lélek; s az anyagiaknak végszülyedtével gyakran hajótörést szenvednek a szellemiek is; s a legnemesebb irányút is szomorú inségre ébresztheti fel aggtalanságából az elszegényedés!

b) Az elszegényedés okai közé számíthatni az újabb időnkben oly igen lábrakapott házviteli és gazdaszkodási kényelem-keresést, és vesződség kerülését. Tudniillik újabb időnkben a robot megszüntetvén hazánkban, a munkáskezek háboruk és ujonczozások által meggyérülvén, a cseléd és napszamos drágábbakká és követelőbbekké válván, a gazdasági gépek pedig drágaságok miatt, nálunk még kevésbé divatozván: ezek s más körülmények miatt a mezei gazdálkodás most aránytalanul több vesződséggel jár, mint ezelőtt; mi is sok tulajdonost arra bír, hogy haszonbérbe adja birtokát, s maga családjával együtt vagy sinecura életet éljen fenntartott falusi udvarában, vagy városba költözködjék be. Ez nem egy családnak válik veszélyes mētelyévé; mert azon kívül, hogy egy részét birtoka jövedelmének, miként igazságos is, a haszonbérlőnek engedi fáradozásaiért át; a készpénz, miért nem fáradtunk, könnyebben megy ki a kézből, kivált ha még városi lakás is, hol drága szállásbért is fizetnek, nyujt alkalmakat a költekezésre; és a birtok legtöbbsnyire jóval rongáltabb

állapotban kerül a bér-évek kiteltével a tulajdonos kezébe vissza, mint állott bérbe-adás előtt. Egyébiránt a hazára nézve, ha különben szoros kötés és felügyelet kényszeríti a bérlőt arra, hogy kizsarolásaival a földeket el ne soványítsa, s azokat időnként kellőleg kövéríteni tartozzék, közönyös dolog: Péter huzzon-e valamely birtokból több hasznot vagy Pál? Sőt nagy latifundiumok és urodalmak birtokosainál a hazára nézve ohajtandók a kisebb részletekre felosztott bérletek, részint azon tekintetből, hogy több családnak nyújtnak élelmet, és szorgalom-kifejtésre alkalmat; részint pedig abból, hogy az apróbb bérlőknek szorosabb érdekükben feküvén a kibérlett birtokokra fordítandó szorgalom és telhető jó mivelés: ezáltal inkább gyarapodik a nemzeti gazdagság, mint a nagy birtokok kezeléseinél rendesen divatos hanyagság által. Azonban a pár száz holdas birtokosoknál mindenkor áll az, hogy bérbe-adás által legalább is vesztenek annyit, mennyivel gazdaságuk kezelésére fordított saját szorgalmuk által birtokaik jövedelmeit nevelhették volna.

Mi kárt a birtokosoknál a kényelem-keresés okoz, azt magyar fajunk köznépnél itt ott bizonyos Ázsiából áthozott kényelmi hajlam okozza. A magyar paraszt, zsellér, baltás, nem irtózik időnként a súlyosabb munkálkodásoktól; mint ezt kaszáláskor, aratás-

kor és hordáskor eléggé tanusítgatja; de rendszeren fáznak a folytonos munkától, s hiányzik nála azon szorgalmi ösztön, mely naponkénti felosztott munkálkodással, tehetségeinek és jó példáknak felhasználásával, mindig nagyobb nagyobb anyagi jólétre törekszik. A magyar zsellér, napszámos rendszeren megelégszik s nem igen töri többé munkával magát, mihelyt évi első szükségleteit megkereste; hogy valami kis fölöslegre, mely őt mostoha időkre biztosítsa, tegyen szert, az nem igen jut eszébe, s így amazoknak bekövetkeztével nyomor fia lesz. Az életpályák közül is előszerttel viseltetik a könnyebbek s kevés munkával járók iránt, milyenek a csárdásság, a pásztori, csöszki élet stb. — Azonban örömmel tapasztalhatni; hogy a robot eltöröltetése óta fajunk köznépeinek szorgalmi ösztöne, tetemesen és jótékonyan ébred.

c) Az elszegényedés harmadik okául a fényűzést tehetjük. — Mindazon költségeket, mik a házvitelben, kivéve a közjóra teendő áldozatokat, a kikerülhetetlen szükségeken kívül és felül történnek, s miket vagyon-állásunk normalis állapota meg nem bír, fényűzéseknak nevezhetni. Innen a fényűzés eszméje annak megítélésében; melyik költségeik czikk vág a fényűzés körébe, melyik nem? mindenkor relativ; ezt egyesekre nézve, vagyoni és házviteli viszonyok, országokra nézve pedig az határozhatja meg: meny-

nyire bírnak azok visszapótló forrásokkal? Lehet Péterre nézve fényüzési czikk, mi Pálra nézve nem az, és Magyarországra nézve fényüzési tárgy, mi a visszapótló forrásokban gazdagabb Angol- és Franciaországokra nézve nem az. És ohajtanám, hogy e tekintetek ne kerülnek ki szeretett honfitársaim figyelmét és aggodalmát. Hazánk legalább jelenleg még, kiválólag termelő, s nem mostohán termelő ország; s az ilyen, ha viszonyait kellőleg fogja fel, azok szerint fordítja erejét, velök megelégszik, rajtuk tul nem hajt, ha más körülmények nem nyomasztják, még türhető állapotban állhat meg az országok soraiban; de ne feleljük, hogy kézműveink saját szükségéinkre sem elégségesek; hogy csekély passiv kereskedésünk, mig alig valami csekélységet visz ki termékeinkből, bő mértékben hordja be hazánkba a fényüzés czikkeit, a kültöld borait, a tengerek és tengerentuli tájak csemegéit, a kávé, theát, rhumot stb., a pompás és divatknál fogva méreg-drága, főkép női-ruhakelméket, mindenféle kézműveket, a gyermek-báboktól kezdve a mivesség és művészet remekjeig; hogy nálunk a francia konyhák, a párisi mosatások, a költséges róka-vadászatok — és ezek még hagyján, mert nagy vagyonuak kedvteléseit, — de különösen a középrendűeknél is divatba vett nagyszerű, a vagyoni állásokat szinte a szakadásig megerötető kiházasítások, melyek

gyakran hitvány rongyokért, s nagyrészben külföldi esecsebecsékért ezereket rabolnak el, s családokat juttatnak tönkre — napirenden vaunak, s mindezen kiszivárgásokra nézve nem birunk más visszapótló forrással, mint termelésünkkel, mely mostoha években alig nyújt valami kivinni valót! Valljuk meg, hogy ki vált szép nemünk nagy részének, melynek keblében különben, mint örömmel tapasztaljuk, szép lánggal lobog a jónak és honnak szeretete — divat-üzései sok milliót hajtanak ki évenként a hazából, és szegényedését ennek tetemesen segítik elő!

A vagyonságunkon felüli költekezést és fényüzést nem mindenkor szüli erköles- és jellem-sülyedés, vagy pazarlási hajlam, hanem olykor némi hiúsággal vegyes álszemérem is. Ha azt hitettük el magunkkal, hogy rangunk van, s azt erőtetve is fel kell tartanunk, gyakran az álszemérem tiltja bennünk, hogy látva romlásunkat is visszalépjünk, s mint mondani szoktuk, reducáljuk magunkat. Mert mit mond a világ? ezzel rémitgetjük képzeletünket, s nem vesszük fontolóra, hogy a világnak, miként a közönséget nevezni szoktuk, sokkal jobb szeme van mint vélnök, mely közé port hinteni nehezen lehet, korán különbözteti az meg az álszillogást a valódi fénytől, s ha kevésé suttogna is költekezésünk reductiójára, bizonyosan javallni fogná azt; míg ellenkező esetben kárhoztatást is ra-

gaszt a suttogás mellé. S melyik már a nagyobb nyereség?

Ezen hiúsággal vegyes álszemérem játszodtatja kiházásításoknál gyakran a házasulandókat és azoknak szüleit is; minélfogva inkább kívánnak jókora eret vágatni vagyonságukon, mintsem, mint mondani szoktuk, ki ne tegyenek magukért. Ha kiházásítandó leányunk van, untalan azt forgatjuk szemünk előtt: mit mondanak a vőlegény szülei, rokoni, baráti, ha kellő fénynyel nem készítjük ki leányunkat? hiszen pár hétig erről beszél és gáncsolgat az egész vidék. És ezen aggodalom busásan oldhatja meg erszényünket, rakásra vesszük készpénzen és drága hitelben a csillogó ruhaneműt, tuczatszámra a fehérneműt, a kivarrott drága zsebkendőket, csipkéket, asztali, ágyi készületeket, ezereket dobunk ki ezekért, és feledjük, hogy a pompás ruhákból pár év múlva kibizik, kisoványodik, vagy kinő a menyecske, vagy divathagyottakká válnak azok; a vászonneműekből pedig pólyák vagy rongyok lesznek; feledjük, hogy az új házasoknak a gazdálkodás és háztartás elsőbb éveiben sokkal szilárdabb segélyezésre lenne szükségök. Ha ezekhez még azt tesszük, hogy az ily kiházásítások pénzünk legnagyobb részét külföldre szivárogtatják ki, mindenki előtt világos lesz azoknak kártékony hatásuk a haza vagyonságára nézve; minélfogva ovatosságot kö-

vetelhetni azoktól is, kiktől különben a költség könnyen telik.

Ha a fényűzés csak a magasabb és vagyonosabb körökre, s a honi ipar kiállítványaira szorítkozik, nem nagy a veszély; sőt a honra nézve üdvös is lehet, a mennyiben hazai szorgalmat serkent s a vagyonoságot az állam több rétegeibe szivároztatja által. De ha, miként nálunk is mutatkoznak jelenségei, a fényűzés az alsóbb osztályok közé is áthat, s a cseléd is selyemben s drága kelmékben jár, miket külföld szolgáltat be, mindinkább aggasztókká válnak a jelenségek. Az ily ország nem kis veszélyben forog. Emlitém, hogy a történelem bizonyítása szerint, számos, egykor virágzott nemzetek elszegényedését, s végre idegen járom alá kerülését s elenyésztét, rendszeren fényűzés előzte meg. A felhozott régi kor példáin kívül, látjuk bizonyágát ennek újabb időnkől Spanyolországon, mely fölfedezett Amerika kincseivel gazdagulva, fényűzésbe merült, s ezáltal egykori hatalma és sulya az európai államok mérlegében, tetemesen csökkent.

Gátot vetni a fényűzésnek törvényhozás útján igen nehéz, s teszem: lex vestiaria vagy spártai sovány leves ráparancsolása által, a tulajdonosság megsértése nélkül csaknem lehetetlen. Legsikeresebb eszköznek látszik az, hogy miután a fényűzés úgy szokott az országban lábra kapni, hogy az alsóbb osztályok, rende-

sen az egy fokkal fentebb álló osztályok után erednek; az ország magasabb és vagyonosabb osztályai, a magánások és főrangúak, hazafüi buzgalomból egyesüljenek a végre, hogy házvitelökben, ruházatjokban stb.. telhetőleg hazai készitményeket fognak használni, s mindenben a telhető egyszerűséget tartandják szemek előtt; ugy hogy az egyszerűség mintegy jellege s ismertető jele legyen a haute volée-ságnak. Ez azon hiúságnál fogva, miszerint az alsóbb osztályok is örömet szeretnek a magasabb rendűekhez számíttatni, csak üdvös hatással lehet rájuk.

d) Az elszegényedés negyedik okául a házvitel hibás kiszámításait tehetjük. Tudniillik, ha minden kiszámítást mellözünk s csak vaktában költekezünk; vagy vérmesen nagyitva bevételeinket, ezek közé tényezőkül veszszük fel azon összegeket is, melyek még csak reményben állanak s könnyen kimaradhatnak; ellenben telhetően devalváljuk lényegesebb kiadásainkat; ha osztályozást nem teszünk szükségünkben, s a kikerülhetetleneknek elébe tesszük a kényelmieket és mellözhetőket; ha végre évi jövedelmünket év végéig mind elköltjük utolsó fillérig, s véletlenségekre, csapásokra nem hagyunk fel semmit: könnyen kiszámíthatjuk vagyonunkból magunkat, előbb tőkéhez nyulni, majd kölcsönökre szorulni kényszerítettünk, mik után könnyen beköszönthet nálunk az elszegénye-

dés! — A józan házvitelnek röviden ezek lehetnek fő szabályai:

aa) Ne képzeljünk, ne tűzzünk ki magunknak rangot; hanem ezt és költekezésünket, vagyonságunk ereje szerint határozzuk meg.

bb) Tegyük szoros osztályozást szükségéinkre nézve, s első helyre a kikerülhetetleneket tévén, míg azok fedezve nincsenek, addig ne menjünk a kényelmiekre és mellőzhetőkre.

cc) Tegyük szoros számvetést jövedelmeink és kiadásaink között; de amazokba ne vegyük fel a csak föltételeseket, vagy csak reményben állókat.

dd) Tegyük egy részét jövedelmünknek félre, előre nem látható véletlenségekre.

e) Ötödik oka lehet az elszegényedésnek, a különben ártatlan, gyakran nemes szenvedélyek utáni túlságos eredés, s azokra tett túlságos költekezések. Ily szenvedélyek például: az építkezésekben, drága lovakban, üvegházi ritka virágokban, más éghajlati növényekben, pompás kertészetben, tudományos, művészeti és ipari tárgyak gyűjteményezésiben való kedvtöltések. Én ugyan barátjok vagyok a szenvedélyek üzéseinek, s szánandónak vagyok hajló tekinteni azt, kinek a prózai és kevés öröme életben valami kedvteléses szenvedélye nincs! S különösebben meg vagyok győződve a felől is, hogy a tudományos,

művészeti és ipari osztályokban legtöbb üdvöst, legtöbb haladást és felfedezést, az illető szenvedélyek buzgó üzöi, s ezek közt főkép a fáradhatatlan gyűjteményezők eszközölhetnek; mert azok haladhatnak leginkább túl a tudományok, művészetek és iparágak színvonalain; s azáltal, hogy a legteljesebb átnézetét bírhatják és adhatják az egésznek, s legtisztábban lehetnek a felől, mi létezik már? és mi nem még? legalkalmasabbak és legkészsültebbek újabb felfedezésekre és haladások eszközölésére. De ha az ily szenvedélyezés mintegy maniává válik, s teljesen feledvén családi és polgári viszonyainkat, köteleztetéseinket, annak áldozzuk egész vagyosságunkat, szomorú kárpótlásul könnyen koldusbotot nyerhetünk kezünkbe; pedig a mily szép áldoznunk az ily előhaladásoknak, s kellemes dolog élnünk ártatlan szenvedélyeink kedvteléseinek, szintoly s még fontosabb kötelességünk családunknak és hazánknak tartanunk fenn magunkat.

f) Hatodik okát az elszegényedésnek képezhetik azon olykori merész vállalkozások, melyek sikervesztés eseteiben könnyen tönkre juttathatják a családot. Tudniillik: gyakoriak az esetek nem csak a kereskedőségénél, hanem gazdáknál, s ugynevezett speculánsoknál is, hogy egész vagyonukat, vagy annak legnagyobb részét bizonytalan sikerü vagy kimenetelü vállalkozásokra tezik fel. Ez ellen, míg mások károsodásával nem történik,

miután mindenki ura a maga vagyonának, kevés kifogás lehet; de ha ily vállalkozások következtében csőd üt ki, s a vizsgálatból kisül, hogy a vállalkozások, halatlán könnyelműséggel és merészséggel, vagyonságon tul, vagy nagy részben mások pénzén tétettek; igazságosnak látom, hogy a vállalkozók mint csalók és tolvajok szigoruan büntetessenek, s bukásuk pusztasikervesztésnek és szerencsétlenségnek ne tulajdoníttassék.

Ide sorozhatók azok is, kik vagy szerencse-vadászati viszketegből, vagy kedély-ingatagságból, gyakran változtatgatják pályáikat, vagy lakó vidékeiket. Tapasztalás bizonyítja, hogy az oly mesteremberek, kik jól folyt kézmivesi keresetök által kis tőkére tevén szert, szőlős gazdákká lettek s mesterségökkel fülhagytak; kereskedők, kik falusi bérlésre adták magukat; gazdák, kik adták, vették birtokaikat vagy speculánsokká lettek; mások, kik több pályákon tettek kísérleteket; vagy kik az alföldről felföldre, városokról városokra, tájakról tájakra költöztek könnyebb boldogulás reményében stb., rendesen előbb utóbb tönkre jutottak. — Természetes is ez; mert az újabb pályákon a változtatók járatlanok levén, azoknak fogásaival ismeretlenek; e mellett az újabb-újabb beruházások tetemes költségeket nyelnek el, mik csak ritkán térülnek meg kamatozás nélkül is.

g) A házvitel egyik, noha lassu mérgeül tekintetni a számos háznál divatozó *contózást* is, a hitelben vásárlást. Ez káros hatásu még akkor is, ha szoros ellenőrség mellett gyakoroltatik; mert a kereskedő természetesen beszámítja a szünő kamatot és kétes vagy késői fizetést is, és jóval drágábban adja hitványabb portékáját is; a mesterember pedig még ezeken felül felrója azon egy vagy két pár csizma árát is, melyet pénze behajtásaiban elkoptatni, s azon gorombaságokat is, miket ezen alkalmakkal netán elnyelni leend kénytelen. Ha pedig minden ellenőrség nélkül történik a *contózás*, Csáky szalmájává teszszük vagyónunkat; minden házhoz ismerős *contózhatik* rovásunkra. — Ismertem urakat, kik mindenkor készek voltak megvásárolni mindent, mi hitelben adatott, s föl venni minden pénzt, mit hitelre kaphattak. Ez egyike a legszerencsétlenebb hajlamoknak; mert a háttérbe szorított visszafizetés könnyelmű költekezésre csábit, s egykor csakugyan elérkezvén a visszafizetés ideje, könnyen fülig sülyedhetnek nagy kamatu törleszthetlen eladósulásokban.

h) Hogy a vétkes szenvedélyek, milyenek: a részegeskedés, feslett élet, kártya, koczka-játékok szenvedélyes üzesei stb., hanyatt-homlok buktathatnak elszegényedésekbe, mindennapi példák bizonyítják,

i) Egy nemzetnek szegénységét, vagy legalább

tehetlenségét hatalmasan segíti elő az, ha erejét elforgácsolja, hiúságból, vagy első hevületü, bár nemes, de időre, körülményekre s köz erőre nézve tévesztett hazafiui buzgalomból vállalatot indít meg, intézetet létesít, mielőtt a már előbb megindított, s már létező kelőleg megalapult volna; s így csak parányiságokat, nemzet méltóságához nem illőket állít elő; míg másfelől magát gyöngíti, kimeríti, s nagyobbakra és szükségesebbekre tehetetlenné teszi. Szólhat ez jó hazánk-nak is, melynek fiait és leányait nemesen hevülő keblök és buzgalmuk gyakran játszódtatja meg. — Majd minden hirlapi szám áll egy-egy hazafiui javaslattal elő; felfogja azt kettő-három, csatlakozik hozzájuk négy-öt, programm és szabályok készülnek, bizottmány választatik, adakozások gyűjtetnek, s alig többel mint semmivel alapítatva, megalakultnak nyilvánítatik az intézet vagy vállalat! Sok szép és jó lehet mindezek czélzásaiban; de ha meggondoljuk, hogy sok egyebet elhallgatva, nemzetünk szégyenére, azon Muzzeumunkban, melyet lánczhidunkon kívül, csaknem egyedül birnánk némi büszkeséggel felmutatni az idegennek, még polczok, szekrények sincsenek, beszegezett ládákból veszteglő kincseink felállítására; hogy nemzetünk tetemes kárára, szabályozatlan folyóink, minden harmadik, negyedik évben, milliomokra menő rombolásokat okoznak; hogy pesti nemzeti színházunk,

segélyzés hiányában, pang, teng, hogy országos pénztárunk s Pesten országházunk sines stb., meg kell valanunk, hogy nemes hevéleteink és buzgalmaink gyakran ragadnak tul bennünket a higgadt számításokon és erőinkkel lehető megfontolt gazdálkodásokon.

IX.

Miután az elszegényedések oly inségesek egyesekre, egyes családokra és nemzetekre nézve: nem csodálkozhatni, hogy a miveltebb országokban, minden állam — nemzet, annak törvényhozása és kormánya együttvéve — eleitől fogva kiváló gondot fordított azoknak gátlására és elhárítására; és a legnagyobb államférfiak, államgazdászok minden erejüket kimerítették, az e végre szolgálható eszközök feltalálásaiban. Törekvésök csak kis részben sikerülhetett; mert a tulajdon sérthetetlensége utjokban állott, s az elszegényedéseknek emberi keblekben fészkelő okait — mik leginkább évtizedeken vagy félszázadon át követett czélszerű nevelési rendszer által orvosolhatók — rendeletekkel orvosolhatni nem állott hatalmukban. Sikerült ugyan ittott üdvösen hatni a nemzet összes gazdagságára; de ezt az állam minden rétegeibe kellőleg szivároztatni át, nem igen; sikerült egy-két osztály vagyonoosságát elősegíteniök, de nem ritkán más osztályok hátrányaival. És

igy, ha nem a potiori is, maradtak és maradnak egyes szegények minden államban mindenkoron; mert Isten teremti a szegényt és gazdagot. — Tudjuk: Angliában roppant gazdagságok mellett, mily roppant a szegények száma, s mily nagy terhül nehezedik ez az államra; tudjuk, hogy Irlandot egy burgonyai szüktermés éhenhalásra juttatja; s Franciaország újabb időnkben is nem volt-e kénytelen roppant állami építkezéseket egyedül azon czélből rendelni el, hogy szegényeinek keresetet nyujtson? Az elszegényedésekre nézve még legtűrhetőbben áll Poroszország, hol a vagyonosság legarányosabban áll felosztva a lakosok osztályai között, s valamint nagy latifundiumi birtokok nincsenek, ugy az elszegényedés inségeivel küzdő is benne aránylag kevés. Hollandiát is általános szorgalma, lakosinak phlegmája és csendes erkölce jóformán őrzi elszegényedések ellen.

Átalában az állam törvényhozása és kormánya együttvéve, maga részéről az elszegényedések gátlására mindent megtesz, ha azon okokat, melyek az emberi keblekben alapszanak, czélszerű nevelések, nevelő-intézetek felállításai és kellő rendezései által orvosolni törekszik; a kebleken kívül fekvőket pedig czélszerű intézkedései által elhárítani igyekszik. Nevezetesen: ha a szorgalmat, ipart telhetően segíti elő; az iparágakat felszabadítja, a kereset forrásait felnyi-

togatja, az adózást tűrhetővé teszi, arányos felosztás által könnyíti, a pénz értékét szilárd lábra állítja, a takarékpénztárakat, mint az elszegényedés fő óvszereit, s a biztosító és hitel-intézeteket, mint az ipar emeltyűit. pártolja, segíti; a kereskedést közlekedési eszközök, külszerződések és kedvező vámviszonyok által emeli; a fényűzés azon ágait, mikre nézve az állam visszapótló forrásokkal nem bír, telhetően akadályozza; a zsarolást, csalást, lopást, szigoru törvényei által gátolja és bünteti, az elemi csapások ellenében intézkedik; egyszóval: az egészsznek és lakosok többségének jólétét előmozdítani törekszik.

Emlékezem még egykori szolgabirói praxisom idejéből: mily gyakori faluinkon az eset, hogy keresztyén, de legtöbbsnyire izraelita boltosok a falu nőinek, korcsmárosok pedig a falu szegényebb sorsu férfainak könnyelműségét kizsákmányolván, amazoknak holmi ruhabeli cziczomákért, ezeknek pedig borért, csordultig telő hitelt nyitnak, a jövő buza, bor, stb. termésre; s aratáskor vagy szüretkor előállván a hitelező, a maga ellenőrzetlen s gyakran önkénytesen rovott rovásával, elemeli majd minden termését a szegény parasztnak; ki, hogy az évet kitenghesse, marháját vagy szőlejét kénytelen eladni, s pár év alatt végszszegényedésre jut. Ily mellestések ellenében heroica cura szükséges. Tán legczélszerűbb fogna lenni oly

törvény, mely azt rendelné, hogy a falusi boltos vagy kocsmáros egy forintnál nagyobb hitelt a falu szegényebb sorsu lakosainak ne nyithasson; s az azon felüli hitelkövetelést a törvényszékek oda ne ítélhessék. Minthogy azonban lehet eset, melyben a szegényebb paraszt, szükségében kölcsönre szorulhat, a kölcsönvételi kötés és fizetés a falu jegyzője és birája előtt történjék.

X.

Mihelyt valamely egyes, vagy család, akár önhibájából, akár kívülötte fekütt okok miatt, oly végszegényedésre jut, hogy az élet első szükségéit maga számára kiteremteni nem képes, s maga körében sem számolhat segélyre: az állam rendelkezése, s illetőleg ápolása alá esik: és ez kötelessége az államnak; mert

a) Fő czélja a polgári társaságba állásnak kétségen kívül a kölcsönös segítség. Az elszegényedett, mig módban volt, vagyonának s testi és szellemi tehetségeinek egy részével áldozott az államnak, és elősegítette annak közczéljait; tehát méltányos, sőt igazságos dolog, hogy midőn már ezeket nem teheti, közsegélyhez legyen igénye.

b) Mert egy nemzet méltósága követeli, hogy szegényeit az inségnek és kétségbeesésnek martalé-

kaiul ne hagyja. Ezért Anglia évenként milliókat költ szegényeire, s ebbeli gondoskodásáról tesz bizonyosságot az 1837-diki szegények billje is; Franciaország 1793-ban a haza gyermekeinek parancsolta tekintetni és neveztetni nem csak az árva, hanem a lelencz-gyermekeket is. s rendszeren a szegények, lelenczek, élemedettek és betegek budgetje felül rugott évenként 50 millió frankon; Bajorország 1816-diki, ugynevezett Armen-ediktje által gondoskodott szegényeiről.

c) Mert a végszegénységre jutott egyest vagy családot, gondoskodás és segély nélkül hagyatva, könnyen sülyesztheti erkölcsében a nyomor, s veszélyes proletárok, vagy más nemű mételyei válhatnak belőlök az államnak s annak egyes tagjainak.

d) Mert ha az összes állam gondoskodik a szegényekről, feloszolván a teher, elviselhetőbbé válik az, csekélység esvén egyesre belőle, mint ha minden város vagy helység tartoznék gondoskodni maga szegényeiről; mi különösebben a szegényebb megyéket, vidékeket aránytalanul sulyosabban fogná terhelni — vagy mint ha szabad koldulás engedtetnék a szegényeknek.

e) Mert az összes állam teljesebb statisticáját, átnézeteit birhatja az ország szegényeinek, mint egyes lakosai; s inkább állanak hatalmában az elszegényedések elleni óv- és gyógyszerek, mint magánosoknak; s az állam czélszerű intézkedései által inkább

gátolhatja azon visszaéléseket, melyek elszegényedések ürügye alatt üzetni szoktak.

De viszont egyes tagoknak is mellözhetlen kötelességük: tehetségek szerint járulni e részben az állam céljaihoz, s egész kézséggel segíteni áldozataikkal — melyek semmiesetre sem lehetnek terhelők — az államot a szegénység ellátásaira nézve. Ugyanis:

a) Nem kell feledniök, hogy az efféle segélyzések mintegy kölcsönben eshetnek, azon mondás szerint: hodie tibi, cras mihi! Ki állhat az élet és emberi sors változandóságaiban jót arról, hogy valaki vagy maga, vagy családjának valamelyik tagja, előbb vagy utóbb elszegényedés nyomorára nem jut? és szintén honfitársainak áldozat-filléreire nem szorul?

b) Mert a nemcsak többbe kerülő, de egyszersmind igen alkalmatlan, olykor veszélyes koldulások eltörlése csak úgy eszközölhető, ha az állam veszi át a szegényekről gondoskodást, s ebben őt a tagok egész kézséggel támogatják.

c) Mert a humanismus szent szózata, minden nemesebb kebelben viszhangra talál, s azt csak a vadszívűek tagadhatják meg. Nem vérlázító-e, hemzsegő, kéjt üző emberi csoportulatok között, beteges, kiaszott testü és mellü anyát éhező kisedével karján, hitvány alamizsnáért rimánkodni látni? vagy élemedett öreget reszkető lábakkal tántorogni, beteget, nyomorékot in-

ségesen vánszorogni koldulgatva elő s elutasítottani könnyörületlenül gyakran, vagy oly alamizsnával bocsátatni tovább, mely ha földre esnék, a vagyonos restelne lehajolni érte? — Polgár-ember-társunkat engedjük e ennyire jutni? Az emberi nem, mely háboruban öldöklő fegyverekkel, békeben eltérő szenvedélyekkel, közlekedéseiben ütköző érdekekkel áll egymás ellenében, csaknem egyedül a könnyörület oltáránál tűn fel a maga égi származásu szép fényében; csak ennél ragyog benne tiszta szép fényben azon isteni szikra, melyet más viszonyaiban annyiszor annyi földi salak homályosít el!

Rendesen azon országokat szoktuk legmiveltebbeknek tartani, melyekben az oskolák, a tudományok, művészetek, ipar és kereskedés, legszebben virágznak. Mind jók, szépek ezek, de csak fokai a valódi miveltségnek, s egyrészből eszközei az emberi miveltség tetőpontjának, — a humanismus, az emberiség legnemesb érzelmeinek és cselekvényeinek. Az a valódi mivelt nemzet, melyet humanismus bélyegez annak. Nálunk keresztyéneknél isteni tudományunk után, de mindenkinél, kinek nemesb szív ver keblében, az a valódi mivelt nemzet és egyes, ki embertársát, ha olykor eszközül használja is, de czélul mindenkor, ki az Isten képeire teremtett embertársban az emberi méltóságot nem feledi, nem aljasítja, nem veti meg soha;

ki embertársát kész mindenkor s rongyokban is rokónál fogadni, s ezen rokonságát tőle mostoha körülményei közt sem tagadja meg; ennél fogva nyomorán tehetsége szerint segíteni, legalább könnyíteni kész. E szerint csak azon nemzet és állam vivhatja ki magának a valódi miveltség koszoruját, mely az oskolák, tudományok, művészet, ipar és kereskedés virágoztatása mellett, a humanismusnak áldozva, atyailag gondoskodik az inség fairól és leányairól, intézeteket állít ezeknek ellátására, s mindent elkövet, hogy keblében senki segély-hiány miatt kétségbe ejtő, vagy emberi méltóságot sértő sülyesztő állapotra ne juthasson.

XI.

A fentebbiek szerint a végkép elszegényedettekrol gondoskodás, rendelkezés, s illetőleg azoknak ápoltatása, az összes állam, ugy mint nemzet, annak törvényhozása és kormánya teendői közé tartozik. — Azonban a végkép elszegényedettek három osztályra oszlanak. Elsőbe tartoznak azok, kik szegénységök mellett szellemi vagy testi munkatehetséggel birnak. Ezekhez sorozhatók a vakok, siket-némák, a tömlöcztetésre, fenyítő- vagy javító-házakra íteltetteknek nagyobb száma is. Második osztályba jönnek az ideiglenesen munkatehetlenek, ugy mint: felgyógyulá-

sig a betegek, és bizonyos életkor eléréseig a gyermekek. A harmadik osztályt azok képezik, kik teljesen munkatehetlenek, milyenek: a nyomorékok, a kórók vagyis állandó betegségben sinlők, az elgyengült élemedettek, tébolyodottak sat.

Már miután az államnak joga van követelhetni, hogy minden munkatehető, tehetségei szerint járuljon az állam céljaihoz, s nevelje annak gazdagságát, vagy legalább könnyítse annak terheit: következik, hogy a némi munkát tehető elszegényedettekre nézve az állam ápoltatással nem tartozik; hanem minden teendője csak abból állhat, hogy nekik a munkálkodhatásra módot, alkalmat, eszközöket nyújtson, s velök önmagukkal szereztesse meg, állam további terhelése nélkül, az élet első szükségeit. Nemkülönben az ideiglenesen munkatehetlenekre nézve is, csak az ideiglenesség idejére köteles ápoltatással. A harmadik osztály teljesen munkatehetlenek, egészen az állam terhei maradnak.

XII.

Azon elszegényedetteket, kik szellemi munkatehetőséggel bírnak, alkalmas voltuk szerint, intézetei valamelyik ágában használja az állam. — Nem mellőzhetem itt el azon tapasztalati tényt, mely

ujabb időnkben nálunk is mutatkozott, hogy mind állam, mind egyes egyének nem kis zavarba jöttek a számos szellemi munkatehetőségek alkalmazásaira nézve, anélkül, hogy aránylag kellő számú, ugynevezett szakembereket birtunk volna felmutatni. A megszükkült és mellőzött alkalmazások miatt a szegénység többeket oly keresetmódokra, oly pályákon való kísérletekre kényszerített, mikre nézve előkészületekkel nem bírtak, s kontárkodás lón munkálkodásuk; másokat pedig nyomorgásra kárhoztatott. Főoka ennek abban rejlik, hogy nálunk aránylag igen számosak azok, kik nem csak reál-iskolai, hanem gymnasialis nevelést is kaptak, minthogy nemes családaink, bármi kinosan telt is tőlük, bűnnek tartották volna végig nem járattni gyermekeikkel a főbb iskolákat is. A kár ezen általános tudálékosságból az államra nézve nem csekély, a mennyiben számos kezek raboltatnak el a nemzeti gazdagságtól; s a számos csekély képzettségekkel is nem nyer az állam, sőt olykor vesz is. De e bajon segíteni nem épen könnyű dolog; mert a tudományossággal monopoliumot üzni nem szabad; s kiki hivattva van oly nevelést adni gyermekeinek, melyet legjobbnak itél. Legcélszerűbbnek látszik oly rendelkezés, hogy a reál- és gymnasialis iskolák ne különöztetnének el egymástól, hanem az utóbbiak csak folytatásai lennének amazoknak; de egy tanuló se bocsáttat-

nék át a gymnasium iskoláiba, ki a reál-iskolákban eminentiae vagy legalább primae classis calculust nem nyert. Így bizonyosan jelesebb s minden hivatalra alkalmasabb egyéneket fogna nyerni az állam; a csekélyebb szellemi tehetségű szegények, más, rájok és államra nézve sikeresebb pályákra fognák adni magukat; a gazdagok pedig, ha szüleik erőtteni kívánnák a dolgot, magány tanítók által nyerhetnének a felsőbb tudományokban oktatást.

XIII.

Az oly elszegényedetteken, kik testi munkaképességgel és határozott pályával bírnak, az által segíthet az állam, hogy oly kézműveseknek, gyárosoknak stb., kik vétkes szenvedélyektől mentek, becsületesek, s azt hiteles bizonyítványokkal mutatják ki, szerszámok és anyagok beszerzésére, egy vagy két év múlva kezdődő aprónkénti törlesztés mellett, bizonyos összeget kölcsönöz; vagy dologházakból, fizetéses heti munkákat adhat ki lakaikba nekik. Azokat, kik munkaképességgel bírnak ugyan, de határozott pályával nem, dolgozó-házakban foglalatostkodtatja. A nagyobb szerű rendkívüli munkáltatásokat, melyeknek: az állami építkezések, töltés- és gátcsináltatás stb., minthogy igen terhelők a kincstárra nézve, az állam csak nagy szükségben s nagy ovatossággal tétetheti.

Nagy és népes városokban nem csak ohajtandók, de szerfölött szükségesek is a szegények tanyái, vagyis oly házak, melyekben a szegény napszámos napi munkája végeztével meleg enyhelyet, hálást, és szegényes, de tápláló eledelt, például: az egykor oly divatos és jeles Romford-levest, darát hússal, paczalt s burgonyás étkeket stb. telhetően olcsó áron kaphasson; mert a szegénynek szűk keresete a rendes vendéglői árakat és drága szállásbéreket meg nem bírja. Azonban az ily szegénytanyákat nem szabad a városoknak magán speculációk tárgyaiul engedni; mint-hogy a nyervágy azoknak minden jótekonyságát meg fogná hiusítani; hanem szükséges, hogy a városok gyámolítván s némileg segélyezvén a tanya-gazdákat, ezekkel szoros kötések tegyenek, a rendre, tisztaságra s étkek éldelhetőségére felügyeltessenek, s éjjelre, nehogy a jótekonny enyhelyek kicsapongások ti-vornyáivá váljanak, azokat rendőri gond alatt tartsák.

XIV.

Ohajtandó, hogy legalább minden nagyobb és népesebb városban egy-egy dologház léteznék, melyben munka hiányában a szegények munkát utána keresetet nyerhetnének. Nálunk még jelenleg vidékeken nem igen van dologházakra szükség; mert a

mezei gazdaságok legtöbb helyen inkább kezek, mint ezek munka hiányában szenvednek. De népesebb városokban, főkép szükség idején, nagy jótékonyágot fejthetnek ki a dolgházak.

A dolgházak tervét, szerkezetét, részletekig adni elő igen terjedelmes fogna lenni. Elég legyen itt azt jegyezni meg, hogy a dolgházi munkáltatást a vidék körülményeihez, nevezetesen: az anyagok könnyű és olcsó beszerezhetéséhez, a készített munkák könnyű eladhatásához s a munkák könnyű betanulhatásához szükség alkalmazni. Hol gyárak léteznek, a dolgház azoknak keze alá dolgoztathat; sőt az ország minden dolgházai egyértésbe tehetik magukat egymással a szorgalom valamelyik ágára nézve, s ekként az ország egyetemes önálló gyárt alakíthat. Hol gyárak nem léteznek, selyemtenyészés, kosárfonás, pokróczszövés, gyermeki könnyebb játékszerek készítése stb. lehetnek a munkáltatás tárgyai. A munkabérnek tartáson felül fennmaradó egy része kiszolgáltatik a dolgozónak, más része pedig benttartatik, a dolgozó kezénél álló takarékkönyvecskebe beiratik, kamatoztatik, s csak akkor adatik ki az illetőnek, midőn kikerülvén s dolgházból, saját kezére kíván nyitni keresetet. A munka-szakmányok mind a bentartott, mind a maguk külszállásán lakó szegények elébe egész hétre szabatik ki, azon arány-

ban, melyben kinek-kinek testi ereje és ügyessége a munkát megbirni képes.

Az ily tulajdonképeni és nagyobb szerű dologházakon kívül, Franciaországban, Angliában s több más miveltebb országokban, vannak némely szegénységi intézetekhez dolgozó-termek is ragasztva. Így fegyenczek számára a fenyítő és javító-intézetekhez; rabok számára a tömlöczökhöz; vakok, siket-némák számára, ezeknek illető intézeteikhez; bizonyos életkort ért gyermekek számára az árva- és lelenc-házakhoz, stb. Ezáltal az államok azt akarják elérni, hogy a munkáltatás bármi csekély bérei által, könnyítessék a szegények ellátásának terhe; a fegyenczek, vakok, némák, gyermekek munkához szoktattassanak, s kikerülvén, vagy felnövé, képesek legyenek maguk erejétől szerezni meg élelmöket; azon igazságot is tartván szemek előtt, hogy a szorgalom az a polgári társaságban, mi testben a lélek, s a munkásság a leg-hatalmasabb óvszer vétkek és elszegényedés ellen.

XV.

Azon elszegényedettek, kik egészen vagy ideiglenesen nem birnak munkaképességgel, e szerint kénytelenek igénybe venni az állam ellátását és ápoltatását, három osztályra oszlanak:

Első osztályba tartoznak az élemedettek

70 évkoron felül, kik lelkes és két hiteles tanu bizonyítványára vétetnek fel az intézetbe, s rokkant katonák példájára láttatnak el abban. Méltányos is ez; mert kik hosszú évek sorain át, míg tehettek, egy- vagy másképen használtak a hazának, követelhetik ettől, hogy mikor már szomorú est borult végnapjaikra, általa inségnek martalékaiul ne hagyassanak. Kevés, de jól készült étek, egészséges lakás, kertecskével, melyben a még mozoghatók pepecselhessenek, és türelmes ápolás az egész, mi az élemedettek intézetére megkívántatik.

Eszmerokonságnálfogva megpenditek itt egy eszmét, illetőleg javaslatot, mely nem tartozik ugyan szorosán ide, de mint rokonos, nem látszik éppen fölöslegesnek. Ugy jöhet, lelkes vállalkozók egykor czélszerűen foghatják s használhatják azt fel. Tudniillik: számosan vannak minden országban s hazánkban is kiszolgált és nyugalmazott katonatisztek, tisztviselők, gazdasági tiszték, ex-kereskedők, s más magányosok, kiknek semmi családjok nincsen, kik csekély nyugdíjaikból, vagy kis tőkepénzecskek kamataiból élvén, ötven éven felüli koraikban, falun vagy városban vonván meg magukat, rideg magányban, majd minden öröm, társalgás és vidító mulatozás nélkül tengetik napjaikat, mert szűk jövedelmeik az ezekrei terjeszkedést nem engedik meg. Sőt vannak jobb módú

családtalanok is, kiknek a magányosság, a cseléddeli vesződség, unatkozás terhökre van. Nem fogna-e előnyösen számolni valamely tőkepénzes vagy vállalkozó társulat, ha teszem, hazánkban, Pestnek valamelyik egészséges külvárosában, azonban nem épen messzse a belvárostól „tishti csarnok“ vagy „tishti nyugoda“ czim alatt, egy alkalmas lakházat építtetne, s abban ugynevezett tishti-kört nyithatna, melyben az említett családtalan urak, jutalmas áron szobát, szolgálatot, étkezést, a csarnok utáni kertben sétálóhelyet, tán egy teremben tekeasztalt stb., s mindenesetre egymásközt nemesebb társalgást, mulatozást nyerhetnének. A tovább részletezési terv fogná kimutathatni: ha nem lehetne-e némely szegényebbekre nézve a lakés kosztbért, közös szoba és kevesebb tál éték-adással csökkenteni?

XVI.

Második osztályba jönnek: a betegek, kórok, nyomorékok, tébolyodottak, vakok, siketnémák és rabok. Ezek közül azokról, kiknek ápolgatásuk és felügyeltetésök orvosi rendezést igényel, mint laicusnak, nincs mit szólanom. — A vakokra és siketnémákra nézve igen alapos kívánat az, hogy illető intézeteikben ne csak bizonyos életkorig, nekik keveset használó tanulmányokban oktattassanak, s aztán minden segély

és kenyérkereseti képeesség nélkül eresztessenek szárnyaikra; hanem az intézetekben practicai nevelés tüzetvén ki számukra, inkább oly kézi mesterségekre és munkákra taníttassanak, mikkel jövendőben élelmüket kereshetik meg; különben is csak ritka kivételképen akadván köztök olyan, ki a természet mostohasága mellett, nagyobb szellemi miveltségre tenni szert képes lehetne. Valamint kívánatos az is, hogy a növendékeknek, kikerülvén az intézetekből, maguk rendezésére, valamely összegecske adatnék, vagy előlegeztetnék gyámi felügyelet mellett; vagy az intézet igazgatói gondoskodnának, mesteremberek műhelyeiben vagy másképen lehető alkalmaztatásuk iránt.

A rabokra nézve azon kettős rendezés mulhatlanul szükségesnek látszik, hogy akármelyik börtönrendszer fogadtassék is el, a rabok teherkönnyítés, munkához-szokás és henyesség-kerülés végett dologra szoríttassanak; és hogy helyszüke miatt többen össze ne zárattassanak, mi nálunk, kivált míg a földesuri vér-biróságok fennálltak, gyakran ellenkezőleg történt, és azt okozta, hogy a fiatal és ujjonczbűnös, mint kiképzett gonosztevő került ki a tömlöczből; az öregebb rabok közt pedig egész rablási tervek főzettek ki szabadon bocsáttatásuk esetére.

Be nem fejezhetem ezen rovatomat azon forró ohajtásom nyilvánítása nélkül, hogy bár minden or-

szágban külön tőke vagy alapítvány alkottatnék, melyből azoknak, kik valamely betegség ellen csálhatlan gyógy vagy óvszert tudnak vagy fedeznek fel, s azt nyilvánossá tenni készek, orvosi bizottmány megvizsgálása és próbatét után, illendő jutalom osztattatnék. Tudjuk, hogy az orvosi tudomány, nagyrészbzen tapasztalatunk szüleménye, s megtörténhetik, hogy valaki szükségből, vagy véletlenségből, laicus létére is hasznos felfedezésre bukanhat; vagy valamely család fíról fira szállott örökség gyanánt birhat oly orvosi titkot, mely csak az emberiség legnagyobb vesztéségével marad a család monopoliuma. Miután az ily család rendesen üzletet csinál titkából, s ismét az emberiség kárával tul is terjeszkedik azzal: legtanácsosabb megvenni a titkot, s elvenni tőle, mint minden laicustól, a kuruzsolgatás alkalmát. Átalában kívánatos, hogy az ipar, gazdaszat és tudományosság minden ágában jutalmaztatnának a találmányok és fölfedezések.

XVII.

A h a r m a d i k osztályt az árva, az elhagyott, és kitett s felfogott gyermekek képezik. Böles rendelése a természetnek, hogy az embert születésénél s életkora három első évében oly gyámoltalannak s magával jóltehetlennak alkotja, hogy alig akadhatni e

részben párjára az állatok más nemei között. Ezen gyámoltalanság legerősebb, leghatalmasabb kapocsul szolgál a családi viszonyokban. A szülék természeti szeretet-ösztöneiknél fogva gyakran maguk legnagyobb megerőtetésével, sőt feláldozásával ápolják, tehetlen magzataikat, ezeket pedig forró hála köti viszont szeretett szüleikhez; úgy hogy e legszentebb köteléket, a szerencsétlenség vaskezeinek kétségbeejtő beavatkozása nélkül, csak a teljesen sülyedt jelleműek és vad-szívűek bírhatják elszaggatni.

Azonban a szerencsétlenség, különösen a végelszegényedés vaskeze, gyakrabban lép rombolólag ezen szép viszony közé, mint ohajtaná az emberbarát. Gyakori az eset, hogy a szegénységgel küzdő anyának szülőhelye sincs, szülésénél elbetegszik, teje elapad, mi miatt gyermekét nem táplálhatja, pólyái nincsenek, mikbe gyermekét takarja, gyermekágyas szobájában téli csikorgó hidegben fűtetlen, mimiatt maga és gyermeke elalélnak, megbetegesznek; de a szegény anya sem orvost sem gyógyszerert nem fizethet; gyakran esik meg, hogy az anya maga fenntartása végett munkára járván, gyermekét nem ápolhatja, vagy szolgálatba kénytelenítettvén beállani, csecsemő-magzatát magával nem viheti stb. Ily esetekben erőt vesz magán az anya, s árvaházba, bölcsődébe, gyermekkórházba adja be gyermekét; vagy

mi rosszabb, magány idegen kezekre bizza azt, s ezek a csekély fizetésért hanyagul viselvén gondját, a gyermek rendesen elhal. Elborzad az emberbarát, tapasztalván, hogy az emberiségnek csaknem fele, nagyrészen ily balesetek és ápoltatási hiányok miatt már első három évében hal el. — Ha áll azon államgazdászati elv, hogy az állam gazdagsága, ereje, nem földben és terjedelmes birtokban, hanem embereiben alapszik: képzelhetni azon roppant veszteséget, melyet a gyermekek sürü elhalásai miatt az állam s különösebben oly állam szenved, melynek nagy latifundiumai épen kezek hiányában parlagolnak. Ezért minden miveltebb nemzeteknél részint a kormányok, részint a polgári rendekből lelkes egyesek és társulatok, századok óta kiváló figyelmet fordítottak, a gyermeki kor czélszerű és fogantatos segélyzésére; s e czélből számos, noha nem mindenkor kielégítő intézkedéseket tettek, intézeteket állítottak fel, úgy hogy nem igen maradt a gyermeki kor gyámoltalanságának és inségének egy neme is érintetlenül. Így keletkeztek Európában, a fenntebb előszámlált nyomorok és balesetek ellenében a szülőházak, dajkai intézetek, gyermekkórodák, bölcsődék, kisedóvodák stb.; azonban mindezek több helyütt nem épen czélszerű intézkedésekkel, vagy csak csekély megalapításokkal; néhol pedig a nagyszerű cél, szükkeblü particularismusban sülyedt el.

Továbbá: gyakran a kereső apa vagy anya végszegényedési inségben hal el, s neveletlen és gyámoltalan árvákat hagy maga után hátra. Más szülék nem bírván lakhelyeik vidékein megélni, s táplálni gyermekeiket, jobb sorsnak reményében más vidékekre költöznek, s gyermekeiket, kiket újabb pályáikon tán gátokul tekintenek, mások irgalmára hagyják hátra. És ismét más apa vagy anya kimerülve a szegénység-geli küzdésben, s kétségbeesve gyermeke táplálhatása s ápolhatása iránt, megtagadja érzelmeit, s elszakítva a természet legszentebb kötelékét, kiteszi házak küszöbeire, vagy utczára szeretett magzatát, számítván könyörülő szivek irgalmára. Gyakran könnyelmű meg-gondolatlanságból, tán feslettségi hajlamból, tán csábítás által is teherbe esett személyek, teszik ki, szégyen és gyalázat rettegetéseitől kinoztatva, ártatlan gyermekeiket. Nem ritkán cselédanyák teszik ezt gyermekeikkel, kiket szolgálataikban akadályokul tekintenek.

Ezen esetekben mind a hátrahagyott árvákra, mind az elhagyott és kitett gyermekekre nézve, az állam azon köteleztetése áll elő, hogy ezen ártatlanokat mint az állam és emberiség tagjait, nyomornak s olykor bizonyos elhalásnak martalékul ne hagyja. E végre szolgálnak az általános, vagy bizonyos osztályokra szorított árvaházak és a lelenczházak.

XVIII.

Az árvák és lelenczek egész a 17-dik századig nem voltak Európában megkülönböztetve egymástól, csak általános árva-nevezet alatt vétettek fel az irgalomházakba a lelenczek is; s így a lelenczházak nevezete is az árvaházakéba olvadt be. Így áll ez még jelenleg is egy részében Európának, és nálunk is. A régi rómaiaknál, kiknél az apa határtalan ura volt gyermeke életének és halálának — mit Valentinián császár törölt el — napirenden voltak a gyermek-kitevések, sőt e végre bizonyos helyek is voltak kijelölve. A keresztény vallás türte ugyan szükségből olykor ezen természetelleni tetteket — mert a rejtőzés miatt ritkán volt módja büntetnie azokat — de jogosoknak és jóknak el nem ismerte soha. Nem hagyta ugyan elveszni a kitett gyermekeket, s felfogta azokat; de a régibb századok szigorubb erkölce és valóságos buzgalma azt okozta, hogy a szerzetes zárdákba, melyek nagyrészben képezték az irgalomházakat, csak a törvényes ágyból született gyermekek vétettek föl, s ez iránt előleg szoros vizsgálatok tétettek; a törvénytelen gyermekek csaknem páriái gyanánt tekintetvén az emberiségnek. Később, különösebben Franciaországban, XIV. és XV. Lajos korainak és a francia

forradalomnak erkölcssúlyedéseik, jóformán megnyitették ezen szigort, mely szüléik vétkeiért az ártatlan gyermekeket lakoltatta, s mindinkább szükségessé tették a lelenczházak felállítását s ezeknek elváltatását az árvaházaktól; minthogy amazok szélesebb és sokban eltérő rendezést, szabályt és eljárást igényeltek. Azóta számos helyütt Európában, mint Párisban, Lyonban, Londonban, Amsterdamban, Bécsben, stb. a lelenczházak az árvaházaktól elkülönözve állanak.

XIX.

A bölcsödének, (creche) Európában csak 1850 körül keletkezett igen jótékony intézetnek az a rendeltetése, hogy legyen hely, hová a munkára, napszámra járó szegény sorsu szülék, gyenge koru gyermekeiket, kiket magukkal nem hordozhatnak, s kiket mezőn rendesen faágakra szoktak lepedőkben felkötni, vagy földön pólyázni be — mi által mindenféle veszélynek ki voltak téve — reggelenként beadhassák. Az intézet vagy ingyen, vagy csekély fizetésért gondjukat viseli, megszoptattatja, vagy étellel látja el őket, s este szüléiknek visszaszolgáltatja. Ohajtandó lenne, hogy a terjedelmesebb városokban, több, s minden városrészben egy-egy bölcsőde létesíttetnék, hogy

a szülék a gyermekek oda és visszaviteleivel sok időt ne vesztessenek el; továbbá, hogy hol fizetés véte-
tik, az az apa vagy anya napi bérének legfőlebb ötö-
dét vagy hatodát ne haladja meg.

A kisedóvodák a gyermekeknek mintegy 4 ik
korévtől iskolázásig terjedő idejüket veszik igénybe,
s mint első stadiumai a nevelésnek, leghatályosabban
munkálnak a gyermek kedélyének képzésére s kegye-
leteknek szívébe csepegtetésére. Ezért kívánatos lenne,
hogy oly számban terjednének el minden városban és
vagyonosabb faluban, mint Angliában terjesztvék el.

Az árvaházak ismeretesek levén nálunk, külön-
ben is azok szerkezetei benfoglaltatván a lelenczházak
szerkezeteiben: nincs rólok mit szólanom; de annál
terjedelmesebb kívánok lenni a lelenczházak megis-
mertetésében, melyek nálunk még egészen ismeretle-
nek, s melyek ellen — valljuk meg — nem kevésbé el-
fogultak is vagyunk. Mintákul e végre főképen a
francia lelenczházakat veszem; mert Franciaország
az, mely legelőbb létesített különvált lelenczházakat, s
Anglia, Hollandia stb. nagyrészen annak mintáit fo-
gadták el; továbbá Franciaországnak nemzete, tör-
vényhozása, királyai és hirneves miniszterei, mint
Necker, Chaptal, Montalivet, Lainé, Corbière, Mar-
tignac, Gasparin, Thiers stb., időről időre folyvást és
legtöbbet foglalkoztak, századok óta a könyörületi

intézetek s ezek közt a lelecnházak legczélszerűbb rendezésével, azon gátok és hátrányok legyőzésével s hiányok pótlásával, melyek jótékonyágaik ellenében egykor-máskor felmerültek. Egyszersmind méltatni kívánom azon üdvös intézkedéseket és intézeteket is, miket II. József császár, a forró emberbarát, Bécsben életbe léptetett.

XX.

A lelecnházak felállítása előtt az a szokás divatozott Francziahonban, hogy a kitett és talált gyermeket a templomba vitték; és ha ott felfogója akadt, ki tartási költséget nem követelt, teljes joggal adták neki által; ha pedig felfogója nem akadt, a gyermek az ecclesia költségén neveltetett fel. A XII. század vége felé egy Guido nevü kegyeletes és birtokos férfiu állított fel és alapított meg Párisban egy irgalomházat gyámoltalan gyermekek számára, melyben vegyesen szegény gyermekek, árvák és lelecnzek fogadtattak fel, s melyet 1198-ban III-dik Innocenc pápa erősített meg. Ezen „Szentlélek-ről“ nevezett könyörház felállítása után, csakhamar Montpelliérben is keletkezett egy másik, melyet szintén megerősített a pápa. — De miután a pápai bullák egyenesen csak a törvényes gyermekekre szoritkoztak, ez pedig a lelecnzekre

nézve ritkán volt bebizonyítható: 1452-ben az rendeltetett, hogy minden földes ur tartozzék a maga birtokában kitett és talált gyermekeket eltartani és fölneveltetni; s noha későbben ezen teher csak ritkán nyomta a földes urakat: mindazáltal magát a rendelet még a forradalom sem törölte el. I. Ferencz francia király 1536-ban alapította meg Párisban a „Hôtel-Dieu”, de a melyben eleinte csak a talált gyermekek vétettek fel. 1670-ben Vincent de Paul lelkes felszólítására, egymásután keletkeztek Franciaországban különösbbe Párisban és Lyonban a könyörházak, melyekben már ugy a törvénytelen, mint törvényes születésű lelenczek elfogadtattak, s veresbe vagy kékbe öltöztettek. Nevezetesen XIV. Lajos azon évben egy nagyszerű lelenczházat állíttatott fel Párisban, terjedelmes birtoku alapítványokkal, és Páris vidéke vagyonosabb birtokosainak megadóztatásával. Ezután egyre szaporodtak Franciaországban árvák és lelenczek számára a könyörházak; ugy hogy Necker miniszter előterjesztése szerint 1784-ben már közel 700 ily ház létezett az országban, s ezeken felül mintegy 100 3—4 ágyas alapítvány. Az árva- és lelenczházak közt legnagyobb szerűek voltak: párisi és lyoni Hôtel-Dieu és Charité könyörházak; mely intézetek mindkét helyütt oly egységre léptek egymás közt, hogy a Hôtel-Dieuban 6 éves korig, azontul pedig a Charité-

ben neveltessenek s bocsáttassanak szárnyra a felfogott gyermekek.

XXI.

A lelecnházakban fölveendő gyermekek közé tartoznak :

- a) A kitett és talált gyermekek.
- b) Az ismeretlen tartózkodásu szülék által elhagyottak.
- c) A szülőházakban fölveett és hátrahagyott gyermekek. Némely lelecnházakban elfogadtatnak oly árvák is, kikre szüleikről semmi vagyon sem maradt; de semmiesetre sem oly hátrahagyott gyermekek, kiknek szülék s azoknak tartózkodási helyeik ismertettek; valamint oly gyermekek sem, kiknek szülék élnek és munkaképesek, noha oly szegények, hogy számos gyermekeiket nem táplálhatják. Ezekről Franciaországban és Angliában ugy gondoskodnak, hogy az ily családos anyákat, mintegy gyermekeik dajkáinak tekintvén, lelkész és két előkelő lakos bizonyítványára hónaponként szintugy dajkai bért fizetnek gyermekeik tartására nekik, mint a lelecnházak dajkáinak; mi által azt nyerik, hogy saját anyjánál a gyermek jobb ápolásban részesül, az intézet pedig a további gondoskodástól fölmentetik.

XXII.

A lelenczházaknak, ha teljesek és czélnak egészen megfelelők akarnak lenni, némely más mellékintézetekkel szükség összeköttetve állniok. Ilyenek:

Először: a szülőház, vagyis oly intézet, melyben a teherbe esett hajadon vagy özvegy, lakás nélküli szegény nőszemély, legtöbbszörre cselédnő, szégyen- és gyalázat érzete megkiméltetésével, ismeretlenül és minden kutatástól menten szülhesse el gyermekét. E czélből a szülőházak egyik ajtaja rendszeren félreeső utczára nyilik, folyvást zárva áll, de csengetésre a nap és éj minden órájában megnyittatik. Ezen személy, ha akarja, erősen befátyolozva vagy álarczosan tartózkodhatik és szülhet az intézetben; senki sem kérdi nevét, állását; és szobájába is a bábán, felügyelőn, és ha szükség, szülészen kívül senki be nem mehet. Azonban bemenetelkor tartozik saját bepecsétlésével egy levelkét adni át az intézet igazgatójának, melyben felírja nevét, állását és lakását a végre, hogy a személy elhalása esetében a levelke felbontatván, annak utasításánál fogva az illető családnak hír adassék. A levelke hátára az igazgató felírja a szoba és ágy számát, s visszaadja a nőnek, ki azt, mig az intézetben tartózkodik, ki nem adja kezéből, és távoztával magával viheti, s csak halála esetében bontatik

fel. Így a szülő személy teljesen ismeretlen marad. A forró emberbarát, II. József, ily szülőházat állított fel 1784-ben Bécsben a Szarka-utczában. Ebben három osztálya volt a szülőknek: elsőben a szülő külön szobát kapott, s fizetett felállításakor négy napra 5 forint 20 krt pengő pénzben. A második osztálynál több ágy volt egy szobában; de a szültek a szülőktől elkülönöztettek. Ebben hat napra 51 krjával 5 frt 6 krp. fizettetett. A harmadik osztályban 8 napra csak 2 frt 21 kr. volt a befizetés. — Ezen csekély fizetésekért a szülők szállást, kosztot, ápolást és gyógyszert kaptak. De számosan vétettek fel ingyen is, ha teljes szegénységüket kimutatták, vagy alkalmasak levén, szülés után a leleczházban mint dajkák használtathattak. Az ingyeneseknél a titoktartásnak nem volt helye. Ily szegények számára Bécsben 210, a fizetésesek számára pedig 30 ágy volt rendezve. Szülés után azonnal elhagyhatja a nő az intézetet, vagy még néhány nap tartózkodhatik benne. A gyermeket vagy magával viheti, vagy az intézetnek hagyhatja hátra. Ez utóbbi esetben az első osztályban szültek a gyermektől 24, a másodikban szültek 12 forint fölvételi pénzt fizettek az intézetnek. A szegények gyámjának és lelkésznek bizonyítványával ellátott szegények gyermekei ingyen vétettek fel; de az anyák tartoztak egyideig az intézetnek dolgozni, vagy dajkai szolgálatot tenni. Eleinte

a bécsi szülöházban csak 748, később 3000 gyermek született. Az ingyenesek lebetegedéseinél gyakorlat végett fiatal orvosok, sebészek, szülészek és bábák is lehettek jelen. — Később a helyiségek és befizetések rendezései, időnkénti körülményekhez képest történtek. A szülöház az udvari fősebész felügyelete alatt állott. Franciaországban 1793-ban minden megyében vagy kerületben egy-egy szülöház rendeltetett felállíttatni, melyben a megcsott személyek szülhessenek. Ugyanekkor elrendeltetett az is, hogy ha megcsott személyeknél a gyermek vagy egészségére, vagy erkölcsére nézve veszélyben forog, ez elvétessék tőle.

Másodszor: a szoptatódajkák intézete. Ennek megvizsgálása és kiadott bizonyítványa nélkül, Bécsben József császár rendeleténél fogva, semmi személy sem fogadtatott be dajkának. Ha valakinek dajkára volt szüksége, meghatározott befizetésért az intézet választott neki a szülöházban alkalmas dajkát; vagy más személyt vizsgált meg szorosán, ha alkalmas-e? Ki meggondolja, mily számos újabb időnkben az oly anyák anyátlansága, kik bár egészségesek és szoptatásra alkalmasak, csupán szépségök féltéséből és vesződség kerüléséből idegen dajkákra szeretik bizni csecsemőiket, ki tapasztalta: mennyi ártatlan csecsemő romlik meg a beteges, vagy romlott dajkák tejtől: könnyen felfoghatja ily intézetek jótékonyágát.

Harmadszor: a tehénhimlő-oltás. Egy gyermek sem adatik ki dajkáknak az intézetből, mielőtt beoltatott volna. Ha ez beteges állapota miatt nem eszközölthetett, a dajka tartozik, mihelyt a gyermek javulása engedi, beoltatni, s az oltást bizonyítvánnyal mutatni ki. *)

Negyedszer: a dolgozó-termek, melyekben a már dolog-tehető gyermekek felügyelet és

*) Bocsanat egy kis kitérésért! Némely laicusoktól azt a kételyt hallottam nyilvánítani, hogy a tehénhimlő-oltásnak oly áldásosnak bizonyult találmánya, másfelől nem hat-e hátrányosan az emberi életkor tartamára? Jenner fölfedezésének életbeléptetése csak 1800-tól kezdődik; még Anglia is alig bir 60 éves, tehénhimlővel oltott embert felmutatni, honunk pedig alig 50 évest. És így a tapasztalás még e részben nem adhat utasítást. „Nem valószínű, mondják ama laicusok, hogy a gyermekek azon egy-két kis pustulán, melyet a himlőoltás okoz, úgy kitisztulhassanak a rossz nedvektől, mint a hajdaniak, rendes himlőik, férgeik, varaik, stb. által hosszasan menekültek; s nem tapasztaljuk-e, hogy e miatt sokkal sürűbbek napjainkban a száraz, férgetlen fejek, a korai kopaszodások és görvélyek, noha lehet, hogy ezeket a napjainkban sokat változott életmód és éghajlat is segítik elő.“ A kétely megvitatása orvos urak foruma elébe tartozik, s azt teljesen csak a következő két-három évtized tapasztalása fogja eloszlatni. Annyi bizonyos, hogy az emberiségnek ezen üdvös találmányát, eddig sok millió megmentettnek hálája dicsőíti. Bernouilli és Davillárd kiszámították, hogy Jenner tehénhimlő-oltási találmánya, általában véve 3 évvel hosszabbította meg az emberi nem élethosszát, vagy tartamát. Hajdan, ugymond, 100 gyermek közül csak 5 maradt ment a himlőtől, és a holtaknak $\frac{1}{12}$ része himlőben halt el. De ezen urak nem egyesek életének tartamát értették; hanem az összes emberi nemet korokra osztva vették számításba.

oktatás mellett keresetes munkákkal foglalatoshatnak.

Ötöd ször: maga az alapintézet, a lele nczház, (hospital des enfans trouvés et abandonnés).

A lele nczházak Párisban, Lyonban s Franciaország legtöbb megyéiben akként rendezettek, hogy melléjük ugynevezett tornyok (Tours) építették, melyeknek az volt rendeltetésök, hogy azoknak félre- eső tornáczaiban, megesett vagy titokban maradni kívánó személyek, ismeretlenül és szégyenvallás nélkül minden órában letehessék gyermekeiket. Ezen tornyok későbben felsőbb rendelet következtében — noha nem minden megyében — azon aggodalomból töröltettek el, hogy általuk kényelem és tárt kapu nyittatván az erkölcssúlyedésnek, azokat főokaiul tekintették a lele nczek roppant szaporodásának. — De a tapasztalás megmutatta, hogy azon megyékben, melyekben tornyok nem léteztek, még sűrűbb volt a gyermek-kitétel, mint azokban, melyekben a tornyok megtartattak; tehát az erkölcssúlyedés növekedése ok és nem okozat.

XXIII.

A lele nczházakban, eleinte zárdai intézetek lévén azok, a prior vitte az igazgatást; alatta álltak a szerzetesek és kegyes nénikék, mely utóbbiak a cse-

csemőket ápolgatták, azokat pólyákkal látták el, s a dajkákra ügyeltek fel; továbbá: az intézet gazdája, pénztárnoka, sebésze, orvosa stb. A fő felügyeletet az intézetekre nézve később urak, polgárok vállalták el ingyen, csupán humanitásból; de ez sem találtatott czélszerűnek, minthogy az ingyenes felügyelet igen hanyagnak és kivált a gyermekfölvévések megrostálásánál engedékenynek mutatkozott; áthágásért senki sem büntettetett, szorgalomért, kitüntetés buzgalomért, senki sem jutalmaztatott. Ennélfogva határozatba ment, hogy fizetéses és felelős felügyelők rendeltessenek. — Később 1833-ban, az egész ország lelcenzeire nézve országos felügyelő testület állittatott fel, mely az intézetekre felügyeljen, azoknak jövedelmeikről és kiadásairól számot vegyen, a mutatkozó hiányokat, történt hibákat, visszaéléseket az intézetek eljárásaiban, különösbbeben a gyermekek fölvételeiben, megvizsgálja, s orvoslás végett feljelentse stb. Minden tag tartozott évenként meglátogatni a maga megyéje intézetét. 1847-ben országos bizottmány neveztetett ki, mely az intézeteket megvizsgálván, azoknak kellő rendezése, ellátása végett, javaslatot és budgettet terjeszszsen elő. Ezen kiküldés 1848 és 1849-ben megújittatott.

XXIV.

A gyermekek fölvételére az rendeltetett, hogy a lelenczek minden megyében a legközelebb fekvő könyörházba vitessenek; egyik megye se terhelje a maga lelenczeivel a másikat, s különösen ne árvák s elhagyott gyermekek czime és ürügye alatt a párisi középponti lelenczházat, mely különben is már tulterhelve van. Ha kitett gyermek hozatott be, jegyzőkönyvbe tétetett a hozónak neve, a találás napja és helye, a gyermek látszatos életkora, ruházatja vagy pólyája, és minden legkisebb jegy és körülmény, mely idővel a gyermek azonosságára és fölismerésére fogna vezethetni. Szintugy az elhagyott gyermekeknél is jegyzékbe tétetett a behozónak neve, behozatal napja, az eltűnt szülék neve, lakása stb. A szülőházakból átvett gyermekekre nézve: a szülék neve, szülés napja, taxa-fizetés vagy ingyen-fölvétel stb.

Fölvétetvén, azonnal számmal (numerussal) látatott el a gyermek, mely numero ólom vagy cinlapocskára nyomva és selyemzsinóron csüggve, akként akasztatott a gyermek nyakába, hogy azt többé levenni nem lehetett a nélkül, hogy a zsinór el ne szakkittassék. Ezen nyakkötő (colliér), melyet a gyermek hároméves koráig hordozott, arravaló volt, hogy a

gyermek a jegyzőkönyvek számaival mindenkor azo-
nítottathassék, és hogy azon esetben, ha a gyermek a
dajkánál, vagy vállalkozott nevelőnél, kiknek a gyer-
mek hónapi fizetések mellett kiadatni szokott, elhalna,
azok — miként számos ily esetek fordultak elő —
nyervágyból az elhalt lelencz helyébe saját gyerme-
köket vagy rokonukat ne csempészhessék be, s álno-
kul ne huzhassák továbbra is a lelencz neve alatt az
intézet fizetéseit. Ezután a gyermek, ha keresztlővel
nem volt hozzája mellékelve, r. katolikus szertartás
szerint megkereszteltetett, neki családi és keresztnév
adatott, s majdan beoltatott. A családi nevek adásai-
ban sokféle tévesztések történvén a lelenczházaknál,
belminiszteri rendeletnél fogva meghagyatott azoknak,
hogy zavarok kikerülése végett a lelenczházakban
ismeretes, vagy közönségesebb családi, — továbbá:
gúnyos, illedelmetlen, vagy oly nevek ne adassanak,
melyek idővel is a gyermeket szerencsétlen sorsára
emlékeztethetnék.

XXV.

A szopós gyermeket csak addig tartották és ápol-
ták benn az intézetben, míg a vidéken, vagy Párisra
nézve annak külvárosában, elvállaló dajka nem akadt,
ki a gyermeket hónapi fizetés mellett gondja és ápo-

lása alá vevé. Ennélfogva az intézetnek folytonosan számos dajkára levén szüksége, s maga személyzetével elégtelen levén azok összeszerzésére, kénytelen volt dajka-hajhászokat (meneur) használni. Tudniillik: az intézet különféle vidékeiben alkalmas, biztos jellemű és jótállásra képes egyéneket szemelt ki, kik közül mindegyiknek felügyelete alá 5—6 helységet bízott. — Ezen hajhászok mintegy toborzották a rájuk bízott helységekből az intézet számára a dajkákat. Minden dajkától, melyet az intézetbe vittek, a dajka első héti fizetéséből 40 soust (ezüst krajczárt) és minden gyermektől, melyet a dajkának — ha ez maga nem mehetett be a gyermekért a városba — s helybe vittek ki az intézetből, szintén a dajka fizetéséből uti költségül 6 frankot; ha pedig a nevelőknek vitték ki havi béreiket, minden forinttól 6 deniért (denart) kaptak. Később, miután az intézetek a lelenczek roppant megszorodása miatt, dajkák dolgában sokszor megszorultak, ezen hajhászai illetőségeket a dajkák helyett maguk voltak kénytelenek elvállalni. — A hajhászok hordták ki a dajkáknak és vállalkozott nevelőknek havi fizetéseiket, a pólya és ruhaneműeket is; s ők tartoztak egyik körvizsgálattól a másikig szemmel tartani a helységeikben kiadott gyermekeket. A hajhász kezébe könyvecske adatott, melybe a gyermek neve, numéroja, vele adott pólya és ruhaneműek, továbbá: dajka

neve, lakása, havi fizetése, átvétel ideje, stb. álltak följegyezve. Ezen könyvecske szerint számolt az intézetnek.

A dajka, föl vétel előtt tartozott lelkész és bírák bizonyítványaival kimutatni, hogy jó erkölcsű, és módban van eltarthatni a gyermeket; továbbá azt is, mily idős utolsó gyermeke? hogy tejéről itél ni lehessen. Ha szükségesnek látszott, még az intézetben meg is vizsgáltatott. A dajka, átvételkor írást tartozott adni magáról, hogy a gyermeknek jól gondját viselendi, azt jó erkölcsben és vallásban nevelendi, és ruháit, ha elhalna, becsülettel visszaszolgáltatandja. — A dajkának egy gyermeknél többet elvállalni nem volt szabad. Ha a gyermek megbetegedett, azt a vidéki sebész által az intézet költségén gyógyíttatni, s elhalása esetében halálát a hajhász által az intézetnek azonnal bejelenteni s ruháit visszaszolgáltatni tartozott.

A dajka havi fizetése eleinte csak 4 frank volt; de később mindinkább szorgosakká válván a dajkák, 7 frankra emeltetett; sőt ha a dajka a gyermeket első évkorá betöltéseig egészségben és épségben nevelte fel, jutalmul 18 frankot kapott. Ha az első két éven át gondját viselvén a gyermeknek, azt épségben nevelte fel, 50 frankot kapott; valamint a nevelő is anynyit, ha 12 éves koráig felnevelte s tanította a gyermeket. 1810-ben a dajka havi fizetése akként rendez-

tetett, hogy az első évben 10 frank, két évtől hétig 8 frank, azontul 12 éves korig 6 frank fizettetett.

A dajka ápolása alatt hat éves koráig maradt a gyermek. Ekkor visszavitetvén az az intézetbe, ez a gyermeket, hajhász által keresett, vagy magát jelentett nevelőnek fizetés mellett adta által. Elsősége volt oly becsületes jelentkezőnek, ki a gyermeket kész volt minden fizetés nélkül örökbe fogadni. A vállalkozott nevelő irást adott magáról, hogy a gyermeket jó erkölcsben, vallásban fogja nevelni, a falu iskolájába járatni, és vagy gazdaság körül foglalatoskodtatni, vagy ha mesterember, mesterségre tanítani. Az intézet a gyermektől 12 éves koráig fizetett havi bért, eleinte többet, később a mint a gyermeknek korával növekedett használhatósága, kevesebbet; és ruházattal látta el őt, évről évre megszabott ruhaneműekkel. A nevelőnek 6 éves kortól 12-ig évenként 40 frank, fiu-gyermektől 14, leánytól 16 éves korig 30 frank, s ruházatra is külön 30 frank fizettetett. Mind a dajkának hatéves koron túl, mind a nevelőnek 12 éves koron túl, ha különben becsülettel viselték gondját a gyermeknek s módban álltak azt becsülettel eltarthatni, joga és elsősége volt magánál tarthatni meg azt egész 21 éves koráig, vagy nősüléseig, oly föltétel alatt, hogy a fiu-gyermek 16, a leány 18 éves koráig csak szállást, étkezést és ruházatot kapjon a nevelőtől; különben in-

gyen dolgozzék és szolgáljon neki; az említett éveken túl pedig a munka megyei árszabása szerint fizetést kapjon. Semmi más föltétel vagy kötelezés ki nem köttetett. Ha a gyermek rosszul viselte magát, vagy később maradni nem akart, az intézetnek — mely a gyermek fölötti gyámságot folyvást megtartotta — jelentés tétetett, s az, ha a nevelőt találta hibásnak, a gyermeket máshová adta ki; különben a nevelőnek kárpótlást fizetett; az intézetben a gyermeket szorosabb gond és fegyelem alá fogván, dolgozó termeiben foglalatostkodtatta; mikben dologra fogattak azok is, kiknek nevelő-gazdájok nem akadt. A huszonötéves kort elért leányok, ruhaneműekkel és 200 livrével el látva, szárnyaikra eresztettek.

Az örökbefogadás által az örökbefogadónak azon teljes jog adatott a lelcenzre nézve, melylyel saját gyermekei irányában birt; és a szerződésben, ruházaton, kosztón, szálláson kívül, semmi más kedvezmény a gyermekre nézve ki nem köttetett; ha csak az örökbefogadó annak részére, nagykoruságára, jószántából valami összegecskét vagy életbiztosítást meg nem ajánlott. Azonban a jó bánás és nevelés föltételül tétetett; valamint azon esetre is, ha a gyermek konokul viselné magát, vagy rosszra fajulna el, az intézet a föltétei gyámkodást egész nagykoruságaig vagy nőüléseig fenntartotta magának. — Azoknak neveiket, kik

gyermeket ingyen, noha nem épen örökbe fogadták el, méltatásul hirdalokban is közzé tették.

Az örökbefogadásokra nézve ezek rendeltettek: A nőtlen csak ötven éves korán túl fogadhat gyermeket örökbe. — Házias, gyermekes ember, vagy ki oly korban áll, hogy még gyermekei lehetnek, két gyermeknél többet nem adoptálhat. — Háziasoknál az örökbefogadás csak úgy történhetik, ha mind férj, mind feleség beleegyeznek, s erről levelet adnak ki. — Ismeretlen szülöktől származott gyermek csak 7 éves korán túl adoptáltathatik. Az örökbefogadó legalább 18 évvel legyen idősebb, mint az adoptált gyermek; és kimutatni tartozik, hogy mind maga, mind a gyermek kitartására elegendő vagyonnal bir. — Özvegyek, vagy nőtlenek csak maguk nemökbeli gyermekeket fogadhatnak örökbe. — Elvált háziasok nem adoptálhatnak. — Az örökbefogadási levelet aláírják az adoptálók, maga a gyermek és gyám, s az regisztráltatik. — Az adoptálók kötelezik magukat, hogy a gyermeket tanítatják, jó erkölcsben, vallásban nevelik. — Ha a fiu-gyermek 18, a leány 15 éves kort ér, új örökbefogadási szerződés köttetik. Ha valamelyik fél bele nem egyezik, az adoptio törvényszékileg bontatik fel, s ha az adoptáló hibás, kárpótlást fizet a gyermeknek. Az örökbefogadott gyermek úgy tekintetik és tartatik ugyan, mint családi tag; de az igazi gyermekek örök-

ségének csak felét kapja, és semmi oldalagos örökösödésben nem részesül. — A gyermek az örökbefogadó nevét viseli. — Ha később a valódi szülék jelentik magukat, és visszakövetelik a gyermeket, a törvényszék itéli el: visszaadassék-e vagy sem? ha oda nem itélik, marad az örökbefogadónál 18, illetőleg 15 éves koráig; ekkor aztán maga a gyermek határoz. Azonban ha vissza nem megy igazi szüleihöz, elveszti jogát az azok utáni örökösödéshez.

Kik ingyen fogadtak fel fugyermeket, s azt 25 éves koráig becsülettel nevelték fel, saját fiukra fölmentetést nyertek a katonaság alól; ki több fiut nevelt fel, több fiát vagy rokonát menthette fel. Később 1772-ben már csak 18 évre szállították le a nevelési 25 évet; minthogy ezt sokalták a felfogadók, s addig gyakran katonáknak vitték saját gyermekeiket; s ezért inkább leány-gyermekeket vállaltak el, kinek korábban vehették hasznát. Innen $\frac{2}{3}$ leányt fogadtak fel addig, míg $\frac{1}{3}$ fiut.

XXVI.

Több izben tanakodott a francia törvényhozás a fölött: könnyítse-e vagy nehezítse a lelenzgyermek visszaadatását, ha azt idővel törvényes vagy törvénytelen szülei visszakívánják? Mert valamint egy-

felől igaz az, hogy a visszaadás által könnyebbül az intézetek és állam terhe: ugy másfelől tapasztaltatott, hogy a szülék sokkal könnyebben válnak meg gyermekeiktől, ha idővel azok visszanyerhetéséhez reményök van; mig ellenkező esetben, az anyai szeretet erősen küzd s olykor győz is kebleikben. Végre abban állapotott meg a törvényhozás, hogy csak szoros vizsgálát, s szüléknek nagy menthetősége esetében adattassék ki nekik a gyermek ingyen, különben csak költség-megtérítés mellett. Igy 1791-ben az határozottatott, hogy a szülék a visszaszolgáltatótt gyermektől minden évre, mely alatt az intézeti gond és ellátás alatt volt, 30 livre kárpótlást fizessenek.

XXVII.

A nevelőtől, 12 éves korában a fugyermek mezei gazdához, vagy miveshez, a leánygyermek pedig vagy varrónéhoz, vagy gyárakba adatott ki. A mely fiúknak katonaságra vagy tengerészetre volt kedvök, korán oda alkalmaztattak.

XXVIII.

Az intézet évenként egyszer — rendszeren május hónapjában — vagy a kegyes nénikék vagy szerzetek-

sek által, a hajhász kíséretében, véletlenül körvizsgálatot tétetett azon vidékeken, mikben a lelenczek dajkáknál vagy nevelőknél elhelyezve valának. Ez alkalommal a kiküldöttek megvizsgálták: ha egészséges-e a gyermek? tisztán tartatik-e? jól bánnak-e vele? jártatják-e iskolába? és erkölcsösen, vallásosan nevelik-e? Különös gondot fordítottak a numerós nyakkötőnek megvizsgálására: ha nincs-e megszakítva? mi által a lelencz azonosságában kételkedni lehetne. Továbbá: nincs-e panasz a hajhász zsarolása s netán fizetés-elfogása ellen? stb. Ezek iránt a kiküldöttek, ha szükségét látták, a lelkészt, a bírákat, szomszédokat is kihallgatták, s a tapasztaltakról az intézetnek tudósítást tettek. Nagyobb és sürgetősebb visszaélések eseteiben, ha a dajka vagy nevelő hibás, másnak adták át a gyermeket.

Különösen a lelkészek voltak az intézet által felkérve a gyermekek szemmeltartására s az azok fölötti közvetlenebb felügyelésre. Eleinte nekik a gyermek életbenlétéről, általok évnegyedenként kiadatni szokott bizonyítványért és elhalt lelenczek eltemetéseért bizonyos csekélyebb díj fizettetett; de később azon díjakat a törvényhozás eltörölte.

XXIX.

Mi a költséget illeti: eleinte, mint említettem, a lelenczek tartása azon birtokosok terhe volt, kiknek birtokán találtattak; később a lelenczházak felállításával ezekre hárult a teher; és minthogy majdan a lelenczek szaporodásával annak hordozására a lelenczházak alapítványai és jövedelmei elégségesek nem voltak, a francia királyok és belminiszterek határoztak e czélra évenkénti segélyzéseket, melyek négyezer frankról idővel százezrekre növekedtek. — Ezen kiadás megkimélése tekintetéből rendeltetett, hogy a mennyiben az illető lelenczházak a lelenczek tartására elégtelenek lennének, a helységek és megyék adjanak nekik segélyzéseket; maguk a könyörházak csak a szükséges pólyákat és ruházatokat szolgáltatásák, s a bentartott lelenczeket tartsák saját költségeiken. Mert a könyörházak jövedelmei a lelenczek számához képest annyira csekélyek voltak, hogy 1771-ben az egész ország lelenczházainak összes jövedelmeik nem mentek többre 317 ezer franknál.

Ezen adatban azonban tévedésnek kell fennfogni, mert 1784-ben Necker a maga felterjesztésében Franciaország könyörházainak összes jövedelmét 18-20 millió frankra tette, melynek mintegy fele a párisiakra esett. Ezen jövedelem alapját földekben, házak-

ban, majorokban és tőkékben tett alapítványok, országos segélyzések és kegyes adakozások képezték. Már alig hihető, hogy 13 év alatt annyira gyarapodtak volna a könyörházak, miknek nevezetes részét a lelenczházak teszik. A lelenczek javára több ízben sorsjátékok rendeztettek, melyek sok százezeret jövedelmeztek. Forradalom után a lelenczek segélyzésének terhe a helységekről és megyékről — melyek ez által már az aránytalanságnál fogva is nyomasztva voltak, levétetett s a főtanács évenként 4 millió frankot rendelt a lelenczek segélyzésére, mely összeget aránylag osztott fel a lelenczházak között. Végre minden könyörházak s azok közt a lelenczházak számára is, egyenes adózás utján, az ugynevezett centimek (centime = frank századrésze = egy váltó denár) hoztattak be, melyek annyiban nem voltak terhelők, hogy 1815-ben törvéynél fogva határozatott el, miként az adónak az országban soha sem szabad az egyesek jövedelmének huszadrészét meghaladnia. IX. Károly francia király már 1500 körül azt rendelte volt, hogy a lelenczházakban elhalt gyermekek vagyona, öröksége az intézetekre szálljon ; de ez nem sokkal nevelte ezeknek vagyonát, miután ritka az eset, hogy lelencz vagyonnal birjon.

XXX.

A francia törvényhozás míg egyfelől minden telhető pártfogásban kívánta részesíteni a boldogtalan lelenczeket, s telhetően kimélni azoknak szegénységtől és nyomortól zaklatott szüleit; másfelől szükségesnek látta az ezen ügyben időnként felmerült büntények és visszaélések korlátozására némely törvényt alkotni. Ilyenek:

a) az, ki hét koréven aluli oly gyermeket visz be az intézetbe, melynek tartási gondja őt illetné — hat héttől három hónapig tartó fogsággal és 10 franktól 50-ig terjedő pénzbírsággal büntetetik. De a büntéstől ment marad, ha a gondoskodás sem őt, sem tudomására mást nem illet.

b) Kik hét éven aluli gyermeket félreeső helyen tesznek vagy tétetnek ki, ezen egy tettért hat hónaptól két évig tartó fogsággal, és 16 franktól 200-ig terjedő pénzbírsággal büntetnek.

c) Ha ezt tútorok vagy tótornék teszik, a büntetés megkettőztetik.

d) Ha a gyermek ily kitétés következtében elhal vagy nyomorék lesz, az első esetben a kitevő vagy tétető gyilkosnak, a másodikban szándékos csonkítóknak tekintetik és a szerint büntetetik.

e) Ki gyermeket nem félreeső helyre tesz vagy

tétet ki, hat hónaptól egy évig tartó fogsággal, és 16 franktól 100-ig terjedő pénzbírsággal büntetetik. Ha ezt tútor vagy túorné teszi, hat hónaptól két évig tartó fogsággal, és 25 franktól 200-ig terjedő pénzbírsággal büntetetik.

Azonban a birák mindenekre nézve tapintatos eljárásra intetnek, nehogy túlszigoraikkal a gyermeköléseket szaporítsák.

f) Ki a csak imént született és talált gyermeket fel nem jelenti, hat naptól hat hónapig tartó fogságot szenved, és 16 franktól 300-ig terjedő pénzbírságot fizet. De ha felfogadja a gyermeket, s ezt a felsőség előtt nyilvánítja, a büntetéstől ment marad.

g) Ha ki a rája bizott gyermeket hét éven alul intézetbe viszi be, fogsággal és pénzbírsággal büntetetik.

h) Az 1793-ki törvény a talált és elhagyott gyermekeket haza gyermekeinek nyilvánította, kiket a nemzet, intézeteiben maga neveltet fel.

XXXI.

Néhány a lelczcek ügyére vonatkozó statistikai adatot megérintnem nem látszik érdektelennek:

A lelczcek száma 1663-ban egész Franciaországban csak 442 volt; 1664-ben 500; 1665-ben 547; 1666-ban 424. A lelczcek ily csekély számát legin-

kább a nemzet akkori tiszta erkölcsössége és vallásossága okozta; de később, különösebben a 18. század vége felé igen megszorodtak a lelenczek; mit legnagyobb részben XIV. és XV. Lajos fényűzött és romlott koraiknak, a francia forradalom és folytonos háboruk sülyesztéseinek tulajdoníthatni. Már 1784-ben 40,000-re rugott a lelenczek száma, melyből magára Párisra évenként 2000 esett.

1809-ben	volt	—	67,906
1815-ben	„	—	84,559
1816-ban	„	—	87,713
1817-ben	„	—	92,626
1820-ban	„	—	102,103
1821-ben	„	—	106,403
1822-ben	„	—	109,297
1823-ban	„	—	111,767
1824-ben	„	—	117,766
1825-ben	„	—	117,305
1826-ban	„	—	116,377
1827-ben	„	—	114,384
1828-ban	„	—	114,307
1829-ben	„	—	115,472
1830-ban	„	—	118,073
1831-ben	„	—	123,869
1832-ben	„	—	127,982
1833-ban	„	—	129,699

Gasparin belminiszter ezekben találta főokait ezen roppant szaporodásnak :

a) Hogy a felfogadásban nem tartatott az intézetekben meg a kellő szigorúság; fölvetettek a lelen-czek közé irgalomból nem csak árvák, hanem szegény törvényes ágyból született gyermekek is, azon nézetnél fogva, hogy a törvénytelenek több előnnyel ne birjanak, mint a törvényesek.

b) Mert a szüléket gyermekeik visszavételére felszólítani elmulasztják; sőt a visszaszolgáltatást lehetően nehezítik; azon nézetből is, hogy a gyermekek teljesen szegény, vagy elvetemült szüléknél sokkal rosszabbul neveltetnek, mint az intézetekben.

c) Mert az utóbbi években czélszerűbb és sikerebb rendszabások alkalmaztattak a lelen-czek halálozásának csökkentésére; minélfogva a felvett lelen-czekből kevesebben halván el, tetemesebben szaporodott számuk.

1848-ban volt az országban 127,041 felfogadott gyermek, kikből azon évben 28,109 vétetett fel, a többiek mult évekbeliak voltak. A fentebbi szám ekként oszlott fel: talált gyermek 83,000; elhagyott gyermek 24,039; árva gyermek 9999; ideiglenesen segített gyermek 9943. Az elhagyott gyermekek számához vétetett azok száma is, kik a szülőházakban születtek s

ott hagytak. Magában a seinei megyében volt minden osztályu felfogadott gyermek 17,834.

1834-en túl valamit kevesedett a lelenczek száma, főképen azon okból, hogy sok gyermekes szegény családoknak házaikhoz adatott segélyzés, s úgy azok nem voltak kénytelenek intézetbe adni gyermekeiket.

Azonban a lelenczek száma Franciaországban mindenesetre roppant marad más országokkal hasonlítva össze. Hollandiában 1810-ben Montalivet francia belminiszter előadása szerint oly csekély volt főkép Amsterdámon kívül a lelenczek száma, hogy azt a francia számhoz képest csaknem semminek vehetni. Az egész országban alig találtatott ezer lelencz, és 3000 árva; a hét éven felüli felfogadott gyermekek nem mentek évenként többre 150-nél. Ezen adatok az erkölcsiségnek jobb lábón-állásáról tesznek bizonyosságot. Azonban Hollandiában többre kerülnek a felfogadott gyermekek, mint Franciaországban; mert amott egész 20 éves korukig tartatnak állam költségén, s csak akkor adatnak mesterségre, vagy soroztatnak katonák közé. — Így egy-egy gyermek mintegy 240 frankba, vagyis 130 forintba kerül.

Franciaországban egy-egy lelenczre egész szárnyrabocsátásaig tett költség tett 79 frankot és 6 centimet. A gyermekek pólyáit és ruháit az intézetek adván, és a bentartózkodás alatt is ők tartván azokat

eledellel, mindezt is beszámítva, a lelenczek összesen mintegy 9 millió frankba kerültek az országnak. Dajkák és nevelők fizetésére kiadatott :

1809-ben	—	4,637,782 fr.
1815-ben	—	6,113,090 fr.
1816-ban	—	6,250,094 fr.
1817-ben	—	6,763,179 fr.

1834-ben 27,508 rab közt, kik tömlöczökben-, fenyítő-, javítóházakban és gályákon tartóztattak le, 25,060 volt törvényes ágyból született, 1695 törvénytelenből, és 817 talált gyermek. És így ezer rabra csak 29 talált gyermek esik. Továbbá a fentebbi számu rabok közt volt 3843 nő; és így ezer rabra 370 nőszemély esik. Ezer nő-rab közt volt 902 törvényes ágyból született, 80 törvénytelenből és 18 lelenczeleány. Innen következik, hogy a törvénytelen gyermekek közt aránylag több nő, mint férfi volt. A lelenczek is a törvénytelenekhez számítottak, minthogy rendszeren azok szoktak lenni.

A gyermek-elölések Franciaországban, mi különös, nem a forradalom után közvetlenül következett években, hanem 1827-től 1847-ig szaporodtak meg leginkább annyira, hogy míg a népesedés csak 11 száztólvál, s más személy elleni vétkek csak 2 száztólvál növekedtek; a gyermek-elölések 42 száztólvál szaporodtak. Falukon gyakoriabbaknak találtattak a gyer-

mek-elölések, mint városokon; hihető, hogy amott a szégyen, gyalázat és megvettetés rettegése, az erkölcs csekélyebb fokú süllyedésével párosulva, erősebben hatnak az elcsábított és megesett nőszemély kedélyére. Száz gyermeköléssel vádoltatott személy közt 32 cseléd volt. — 1825-től 1836 ig 728 törvénytelen gyermek születésére esett egy gyermekölés; 1836-tól pedig 1848-ig 632 törvénytelen születésre egy, azon 8 megyében, melyben lelenczházi tornyok nem léteztek soha. Azon 17 megyében, melyben ezen tornyok semmi felügyelet alatt nem álltak, csak 1040 törvénytelen születésre esett egy gyermekölés, a további időközben pedig 734-re.

1847-ben 1399 születésre esett egy törvénytelen, s 3371 születésre egy lelencz. — 1848-ban 279 lakosra esett egy lelencz.

Párisban 1848-ban 4597 elhagyatott gyermek volt; és ezek közt 1127 cselédgyermek; 1849-ben volt elhagyatott gyermek 4133, közte 897 cselédgyermek.

1816-ban Párisban száz született gyermek közt 39 volt törvénytelen, és száz születés közt 23 elhagyatott gyermek; mik nagy fokú erkölcssüllyedésre mutatnak. Azonban már 1848-ban száz születésre csak 33 törvénytelen, és száz születésre csak 12 elhagyott gyermek esett.

Mi a lelenczek halálozását illeti: erre nézve a francia statistikai adatok sok részben hiányosak. Valamint a szülőházakban halva született gyermekek feől nincsenek adatok: úgy a később az intézetekben dajkáknál, nevelőknél elhaltak is, nincsenek életkor-számra megkülönböztetve. Annyi bizonyos, hogy a falukra kiadottak közt mindig csekélyebb volt a halálozás, mint benn az intézetekben összehalmozottak között. 1771-ben az elsőbbek közül száz gyermekre nem esett egy egész halálozás. 1779-ben, miután tapasztaltatott, hogy fuvarosok és utasok pénzért szopós gyermekeket fogadtak el azon ajánlkozással, hogy őket egyik vagy másik lelenczházba viszik be, s ezen gyermekek legtöbbje már az utban halt el, ezer livre büntetés terhe alatt liltatott el az ily gyermek-fuvarozás; ha csak dajkástul nem vétetett fel a gyermek, vagy a lelenczház csak közel szomszédságban nem feküdt. Vigasztaló jelenség az, hogy 1787, 88 és 89-ben egy hatoddal volt nagyobb a lelenczek halálozása, mint 1815, 16 és 17-ben.

XXXII.

Előrebocsátottam a lelenczházak terjedelmesebb leírását; abból és az utánragasztott néhány statistikai adatból át fogja láthatni az elfogulatlan olvasó, hogy

ezen intézeteknek mind szerkezeteik, mind eljárásaik oda irányozvák, hogy az emberiségnek egyik nevezetesebb és mindennemű physicali s erkölcsi veszendőségeknek kitett része megmentessék, és azokban minden eszközt felhasználjanak arra, hogy a szülék által bármi okoknál és körülményeknél fogva elhagyatott gyermekek az emberiségnek és államnak hasznos polgáraivá képeztessenek. Azonban mi létezhetik az életben, minek bármi jótékonyága mellett is árnyékos oldalai ne lennének? mi jót találhatunk a gyarló emberek között, mihez hiányok, tévesztések, visszaélések ne férhetnének? Így tagadni nem lehet, hogy a lelenczházaknak is vannak árnyékos oldalai; s ha azok hibás szerkezetűek, vagy kellő szigor és ellenőrzés hiányaival kezeltetnek, nem zárhatjuk ki teljesen a visszaéléseket is.

De ez emberi gyarlóságunkhoz köttetett rossz, s kisebb-nagyobb mértékben köz minden intézkedéseinkkel.

A lelenczházaknak ezen árnyékos oldalai és itt-ott felmerülő egyes visszaélési esetek azok, mik okozzák, hogy a lelenczházak ellenében számosak az elfogultságok; hogy azoknál fogva némelyek tőlök minden jótékonyágot megtagadni, s a keresztvizzel magát a gyermeket is kiönteni hajlandók. Magában a Rotteck és Welcker, különben sok jót tartalmazó Staatslexiconában is a lelenczházi czikk írója úgy

nyilatkozik, hogy a lelenczházak csaknem minden jótékonyság nélküli kártékony intézetek. Azonban ki ezen cikket figyelemmel olvassa meg, s az általam fenntebb előadott miniszteri előterjesztésekből s hivatalos táblázatokból átvett statisztikai adataimmal elfogulatlanul összeveti, úgy fogja találni, hogy az említett cikk előleges elfogultsággal, szobatudósilag, a gyakorlati életet kevésbé ismerve, s az okokat nem gyökereikben keresve íratott. Fontos levén a tárgy, mely ezerek, milliók élete, jólléte és nyugalma körül forog, megérdemli, hogy közelebbről és fontosabban vegyük vizsgálat alá, és nyitott szemmel nézzünk szemébe ezen kikiáltott rosznak.

Czikkíró azt mondja :

a) Hogy a lelenczházak kényelmet, sőt tárt kaput nyitnak az erkölestelenségnek ; könnyüvé tevén az anyáknak a gyermekeiktől való menekülhetést. — Ha psychologicce vizsgáljuk ezen vádat, úgy találjuk, hogy csak szerfölött gyér lehet azon eset, melyben az anyának, a véték elkövetése előtt, ingerül szolgálhatott azon remény, hogy a lelenczházak segélyével majdan könnyen túladhát gyermekén. Azon anya, kinek gyermeke a lelenczháznak jelöltje lehet, elkövetett siklása előtt, vagy ártatlan kedélyü elcsábított személy volt, ki vagy öntudatlanul s meg nem fontolva a következhetőségeket, követte el vétékét, vagy nála a szellemi

ingerek közt azon remény -- és semmi esetben sem a lelenczház -- állott előtérben, hogy viselősségét el fogja a világ szeme elől rejthetni; sőt miután később az nem sikerült neki -- mi környezeteiben ritkán is sikerülhet -- romlatlan kedélyében hatalmasan küzd és gyakran győz is a gyermeke iránti szeretet; vagy pedig már romlott kedélyü és erkölcsü volt a megesett személy, kinek már ingerre nem igen volt szüksége, ki igen közönyösen veszi a dolgot: elhal-e pár nap múlva szülése után gyermeke, vagy lelenczház fogja fel, vagy dajkának adja ki életre, halálra? csak neki élelemkeresésében, szolgálatjában gátul ne szolgáljon és sajnos költségébe ne kerüljön. Az ily személyekre nézve, igen ellensúlyozná a tuladhatási reményt az, ha a lelenczházak -- kivéve a munkatehetlenséggel párosult teljes elszegényedést -- oly fölvételi taxákat vennének egyszerre, vagy legalább az első három évben, melyek a megesett személyeknek némi anyagi büntetésül és tartalécul szolgálnának, s az intézetek költségeit könnyítnék. Franciaországban ily taxák nem vettek; de mi szintén szükséges, a köztudomásra viselő hajadonokra nézve szülések és gyermekök felől gyakori szoros vizsgálatok tartattak. Egyébiránt az erkölcostelenségre nézve is áll azon hydraulikai tétel, hogy a folyamot nem már az eláradásnál, hanem fölülről szükség szabályozni. A lelenczházak semmi

részben sem idézték elő az erkölcstelenséget, hanem az erkölcstelenség eláradása idézte elő a lelenczházakat. Ez utóbbi esetben keveset gondol az anya magzatja sorsával; de a lelenczházak pártját fogják ennek, s kimentik az áradatból azt, mi még menthető.

b) Másik vádja czikkirónak a lelenczházak ellenében az, hogy azokban a gyermekek rosszul neveltetvén, elvetemülésnek mennek elébe. Ha az a) alatti vádra nézve egyes gyér esetekben igaza lehetett: ezen vádra nézve állítása merőben alaptalan. Azok, kik gyermekeiket lelenczházakba adják be, vagy hajadon cselédek, vagy más megesett szegény személyek, vagy végszegénységgel küzdő anyák. Kérdem: ha lelenczházak nem léteznének, mit fognának mindezek tenni gyermekeikkel? Az utóbbiak tán maguknál tartanák meg azokat; de szegénységök miatt dologra járni kénytelenítettvén, elhanyagolnák gyermekeiket; őket, mint tapasztalás bizonyítja, nagyrészen koldulásra, ha nem rosszabbra szoktatnák, iskolába nem járathatnák, s így az elvetemüléstől csak különös kivételes véletlen által menekülhetnének. A cselédnek s megesett más hajadonnak, mint szintén tapasztalás bizonyítja, gyermekeik csekély havi fizetésért, nyervágyó és szegénységgel küzdő dajkáknak adatnak ki, kiknél szint azon szomorú sors és jövőendő várna rájuk, melyet most adtam elő. Képzhető-e, hogy oly szüléknél, daj-

káknál, nevelőknél, kik vagy sülyedt erkölcsűek, vagy szegénységgel küzdők, oly erkölcsi nevelésben részesülhessenek a gyermekek, mint oly intézetekben, mikben azok folytonos gond, felügyelet alatt állanak, munkához szoktattatnak, iskoláztatnak, és azontul is gyámság alatt tartatván, csak oly nevelőknek és mesterebereknek adatnak át, kik becsületességüket bizonyítványokkal mutatják ki, és kik arra kötelezik magukat, hogy a rájuk bízott gyermekeket jó erkölcsben és vallásosan nevelendik? — De hivatalos statistikai adataim sem igen mutatják, hogy a lelenczek a bünvádi eljárásokban tulságosan lettek volna képviselve; mig ellenben a külélet mindennapi tapasztalása bizonytságot tesz arról, hogy elvetemült, vagy mindennapi szükséggel küzdő szüléknél, csak kivételképen neveltetnek a gyermekek hasznos polgárokká. Ezért ha lelenczházak nem léteznének is, igen czélszerűen fogna tenni az állam, ha oly szüléktől, kik vagy végeleszegényedés vagy erkölcsi elvetemültség miatt gyermekeiket jól nevelni képtelenek, elvonnék s közgond alatt neveltetnék ezeket; mert az emberi lélektehetségek, gyermeki korainkban mag alá való földek, melyek kellőleg mivelve bő termést adnak, elparlagolva pedig csak gyomot teremnek.

c) Azt mondja czikkiró, hogy a lelenczek az intézetekben testileg is hanyagul és ártalmasan neveltet-

nek; minélfogva aránytalanul nagy köztök a halálozás. — Ez még alaptalanabb vád amannál. — Kérem itt ismét: képzelhető-e, hogy a fentebb említett categoriájú szüléknél, vagy nyervágyó dajkáknál, nevelőknél, kiknek a szülék gyermekeiket csekély havi fizetésért kiadni szokták, kiknél azok kellőleg nem táplálthatnak, kik körül gond, tisztázás, betegségben ápolás, orvos és gyógyszer hiányzanak, csekélyebb lehessen a gyermek-halálozás, mint oly intézetekben, melyekben gondos ápolás mellett még a dajka egészségi állapota, teje is megvizsgáltatik, a beteg gyermek orvos által gyógyíttatik és gyógyszert kap, idő viszontagságai ellen ruházattal láttatik el, korához és erejéhez arányzott munka által betegségekétől óvatik meg? Ha némely lelenzházakban nagyobb volt a halálozás, leginkább az okozta, hogy eleinte azokban összehalmoztattak a bentartott gyermekek, mi természetesen a lég megromlása miatt sűrűbb halálozást idézett elő. De fentebb előadott hivatalos statistikai adataim nem mutatják-e, hogy néhány év multával, miután a gyermekek korábban adattak ki falukra dajkáknak és nevelőknek, egy hatoddal kevesedett a halálozás; s 1771-ben százra nem esett egy egész gyermek-halálozás? Azonban ha igazságos arányt és parallelát kívánunk vonni a gyermek-halálozásra nézve, szükséges a lelenzházit az azonkívülivel vetnünk össze; csak az a

baj, hogy a lelenczházi halálozásra nézve egy csomóban sokkal könnyebb adatokat gyűjteni, mint az azonkivülire, s különösebben a törvénytelen gyermekek halálozásaira nézve, melyek elszórva, s körülményeikben ismeretlenül történnek. De mégis ám szóljanak e részben legilletőbb tekintélyek, a populationisták, kik különösebben a népesedés és emberi élet tartamának ügyeit fogták nyomosabb vizsgálataik alá, s azoknak szentelték munkásságaikat. A legnevezetesebb európai populationisták, mint Süzmilch, Baumann, Deparcieux, Malthus, Bernouilli, Babbage és mások, ide vonatkozó ily tapasztalati és táblázatokkal kimutatott tételeket állítottak fel :

„Párisban a született gyermekek közül minden 8-dik házasságon kivüli ; Németország nagyobb városaiban minden 10-dik ; falukon minden 16-dik.“

„Nagyobb ragályokat kivéve, a falusi legnagyobb halálozás sem ér fel a nagyvárosi legkisebb halálozással.“

„A törvényes házasságból származott gyermekeknek fele része körülbelül a 18-dik korévnél hal el ; míg ellenben a házasságon kivülieknek fele már a 2-ik korévnél elköltözik. Ezen utóbbiak közt több a halvaszülött is. Ezeknek okai : a szem előli rejtőzés, ezért szoros füzések és elhajtások kísérletei.“

„Nagyvárosokban 10,000 halott közt rendszeren

háromezeret tesz az első évben történt gyermek-halálozás.“

„Könnyebb megélhetés, gondos ápolás, egészséges lakás, kellő ruházkodás csökkentik a gyermek-halálozást. Casper és Chateaufort híres populationisták, rovatlapok kimutatásai után állítják, hogy a tehetősebbek gyermekeiből kevesebb hal el.“

„A házasságon kívüli gyermekeknek $\frac{1}{4}$ része éri meg az első hónap végét, és csak $\frac{1}{12}$ — $\frac{1}{16}$ része az emberkort.“

„Adatok Magyarország bővebb ismertetésére“ című munkámban előadott halálozási táblák is azt mutatják, hogy nálunk is az első 10 évi életkor alatt, több felénél hal el a szülötteknek.“

Im ezen tapasztalati adatokban fekszik a lelenczházi halálozás kulcsa és czáfolat a Staatslexicon czikkirója ellenében. — A lelenczek köztudomás szerint legnagyobb részben törvénytelen gyermekek, legnagyobb részben nagyvárosokból kerülnek ki, s legnagyobb részben szegénységgel küzdő szülék gyermekei, ezeknél fogva rájuk illenek a populationisták ama tapasztaláson és kimutató táblákon alapuló állításaik az ezen categoriájú gyermekek sűrűbb halálozására nézve. Ki csodálkozhatnék tehát, ha a lelenczházakban nagyobb lenne is a gyermek-halálozás, mint künn — mit azonban nehéz lenne bebizonyítani — kivált ha

a fentebbiekhez tesszük azt, hogy a lelenczházakba gyakran, füzések, elhajtások kísérletei által elgyengült, elnyomorodott gyermekek . gyakran — mint czikkiró is érinti — inficiáltak, és sokszor fuvarosok által, elalélt szopós gyermekek vitetnek be,

d) Végre czikkiró a lelenczekre fordittatni szokott roppant költséget hántorgatja. Nem akarom itt azon könnyen communis locusnak és cifra phrasisnak vehető tételt hozni fel, hogy ott, hol sok ezer, sőt millió emberélet megmentéséről és képeztetéséről van szó, financialis fillérkedéssel állni elő nem szabadlevü, sem humanisticus eljárás ; csak azt kell megemlítnem, hogy Franciaország felhozott példája, mely lelenczeire 10 millió frankot költött évenként — az én hivatalos adataim az összegnek summumát csak 9 millióra tesszik — épen nem visszariasztó ; miután egy 30—35 milliónyi nemzetre nézve, 10 millió frank nem épen megszakasztó terhü összeg. Ez 125 ezer lelenczre költetett. Vegyük fel — mi tapasztalás után igen valószínű — hogy a lelenczek ezen számának csak ötvedrésze, tehát 2500 koldulás, elhanyagoltatás, munkátlanság, vagy szülék elvetemültségei által kárára, terhére esett volna Franciaország népességének, s több közte mételyévé is vált volna annak, nem több kárt, alkalmatlanságot szenvedett s veszélyt állott volna-e ki a lakosság, mint aránylag felosztva a 10

millió franknyi segélyzés által? — Egyébiránt nem kell felednünk, hogy a lelenczházak költségeinél szorosabb ellenőrzések, a becsületes szegény szüléknek inkább házhoz adandó segélyzések, mint gyermekeik felfogadása, a szülékhezi visszaszolgáltatásoknak megkönnyítései, némely esetekre behozandó taxák stb. által tetemes meggazdálkodásokat eszközölhetni; valamint igaz az is, hogy törvényhozások gondoskodásai, adakozásokra, alapításokra, örökbefogadásokra intézendő serkentések, perselyek, kegyes lelkek segélyzései, s más ily oldalagos eszközök által az első tekintetre tetemesnek látszó teher igen megkönnyíttethetik.

e) Czikkiró kifelejtette czikkéből a legfontosabb nézetet, mely döntő a lelenczházak ügyében, tudniillik: a szükségességet, a kikerülhetlenséget. Ha valamely országban bizonyos fokra hág fel a feslettség, s az nagy népességü városokat foglal magában, melyekben a feslettség legnagyobb, s melyekben az eléadottak szerint majd minden 8-ik szülött törvénytelen, a szegénység pedig sűrű, nyomasztó, gyakran kétségbeejtő: kiáltó szükség abban a lelenczházak fellállítása. Már egész Európát s Amerikát összevéve, körülbelül másfél millió lelenczet, boldogtalan sorsu ártatlan gyermekeket — kiket szüleik vétkeiért lakoltatni kegyetlenség — Isten nevében bizonytalan kísértetteljes, sőt veszélyes sorsaikra bizni s a szerencsének

mintegy játszó labdáivá tenni, sem humanismus, sem keresztyénség elveivel, érzelmeivel meg nem férhet. Figyelmessé teheti vala e részben cikkirót az, hogy minden miveltebb nemzet fővárosaiban sőt megyéiben is léteznek lelenczházak, mely nemzetekről csak nem fogja föltehetni cikkiró, hogy ezen intézeteknek némi árnyékos oldalakat ne ismerték volna. Bizonyosan öntapasztalataikból is jól ismerték azokat; de fentartották mégis az intézeteket, kétségen kívül azon nézetből indulva ki, hogy két rossz közül a kisebbet kell választani, azt, mely jótékonyágaival túlsúlyozza az árnyéklatokat. Meg vannak győződve a felől, hogy a lelenczházak, ha egyfelől gyér esetekben kezet nyujtnak is a feslettségnek, de az eláradottra nézve lényegtelen ingerüek; másfelől pedig sok ezer, sőt millió ártatlan lelket mentenek meg hazának és emberiségnek. Im a bordélyházak már nem pusztán ingerei a feslettségnek, hanem valódi bünbarlangok; és mégis az államok, noha nem helyeslik, kénytelenek nagyobb veszélyék elhárításai végett némileg eltérni azokat. Mert átlátják azt is, hogy a feslettséget és erkölsülyedést, nem már eláradásánál, hanem forrásánál szükség orvosolni. S a bordélyházak — mikről azonban a Staatslexicon egészen hallgat — a lelenczházakkal semmi tekintetben sem jöhetnek összehasonlításba.

De azt mondhatja czikkiró, vagy más valaki, hogy az állam beérhetné az árvaházakkal is, melyek fölöslegessé tehetnék a leleczházakat. — Ha az árvaházak elfogadnának minden gyámoltalan leleczet, maga az elnevezés nem fogna tenni a dologban különbséget. De nem kell felednünk, hogy előadásom szerint a leleczházak szerkezete és eljárása terjedelmesebb és sokban eltérő az árvaházakétól; továbbá, hogy némely árvának vagyona is van — mire a leleczeknél alig van eset — ezen körülmény külön kezelést, könyvvitelt, számadást stb. kíván; így az intézet öszszetetté és halmozottá válván, bonyolódottabb lesz, s a zavar nehezebben kerülhető ki. Ezért Európa nagyobb városaiban árvaházak mellett leleczházak is léteznek.

Czikkiró nagy súlyt látszik helyezni a mainczi statistikai adatra, mely azonban hibás következtetésen alapszik, s némileg *petitio principii*. Tudnillik azt mondja: hogy Mainzban a franczia uralom alatt 1799-től 1811-ig csak 30 gyermek tétetett ki. De 1811-ben Napoleon parancsára leleczház állittatván fel, 40 hónap alatt 516 gyermek adatott be abba. Ismét a heszsz uralom alatt eltörültetvén a leleczház, egész 9 év alatt csak 7 gyermekkitétel történt. — Megjegyezvén itt, hogy a gyermekkitételek és leleczházakba adások nem egy jelentésű dolgok — mert sok szüle kész szegénység nyomorától kényszerítette leleczházba

adni gyermekét, ki irtóznék azt kitenni — kérdem: mit akar ezen adattal bizonyítani cikkíró? azt-e, hogy Napoleon parancsa után a felállított lelenczház által 40 hónap alatt mintegy 16-szorta nevededett Mainz-nak erkölcssülyedése? vagy azt, hogy a lelenczház szülte a számos lelenczeket, kik annak eltörültetésével ismét eltűntek? Hogy a végszegény vagy elvetemült szülék felhasználták Napoleon alatt a kedvező lelenczházi alkalmat, a lelenczház eltörültetése után pedig nem lévén hová adni be gyermekeiket, azokat otthon tartották meg, vagy másoknak adták ki, igen természetes; s csak a természetlen anyák segítettek gyermekeik kitételei által magukon. De ez csak akkor bizonyítna valamit, ha helyesen fogva fel és ismerve a gyakorlati életet, már előlegesen bizonyította volna be cikkíró, hogy a lelencz aránytalanul jobb bánásban, neveltetésben részesül, s rája jobb jövődő vár a végszegényedés vagy elvetemült szüléknél, — mert csak amazokat kényszeritheti a nyomor kétségbeejtése, és ezeket hajthatja az erkölcssülyedés a természeti legszentebb érzelem megtagadására, hogy magzatát szívéből elszakítsa — mint a mindennel ellátott, gondot viselő és czélszerűen nevelő lelenczházakban. — Ezt azonban cikkíró az általam előadottak szerint bizonyítani nem képes. És mit mondjak az emberiség, a humanismus szempontjából? Méltányos-e anyák bün-

hődéseért, gyakran csak botlásaért a szegény ártatlan gyermekeket lakoltatni? Különb is alig képzelhetni szerencsétlenebb teremtményeket, mint a lelenczek, éltök egész folyamában. Némileg mintegy páriái ők a társalgási köröknek és életpályáiknak; saját hazáikban jövevények ők, szülék és rokonok nélkül! S elhagyja-e őket az állam, az emberiség is? Fogna-e csodálható lenni, ha elhagyatottságaikban az inség nyomora és kétségbeesés a bűnnek karjai közé vetné a boldogtalanokat, s az állam veszélyes mételet nyerne bennök? A lelenczházak főjótékonyága, röviden ezekben foglaltatik. Nyernék általok:

a) A szülék, mert megmenekedvén gyermekeik keserves táplálása, ápolása és felügyeltetése gondjaitól, mikre szegénységük miatt többnyire elégtelenek is, könnyebben szerezhetik meg élelmüket, akadéktalanul járhatnak munkára. napszámra, állhatnak szolgálatba, s egy ingerrel kevesebbök lesz az elvetemülésre.

b) Nyer maga a gyermek, mely végszegény vagy lelketlen szüleinél henyéségre, koldulásra, vagy rossz életre lett volna kárhóztatva; az intézetben pedig ápolást, czélszerű nevelést nyer, munkához szoktattatik, s felügyelő gyámság alatt jövődő sorsát alapíthatja meg.

c) Nyer az állam, melynek számára a megmentett lelenczekben, kik különben nagyrészben terhei,

vagy épen mételyei fogtak volna lenni, az intézetekben hasznos polgárok neveltetnek és képeztetnek.

d) Nyer az emberiség azon sok ezer, sőt millió megmentett emberélet által, kik különben a szegyen és gyalázat rettegéséből elöletés veszélyének, vagy szegénység tehetlenségéből elhanyagoltatásnak és romlottságnak lettek volna martalékai. Egyébiránt a gyermekelölések elhárítását csak egy részben számítom a lelenczházak jótékonyágai közé; mert tapasztalás szerint legtöbb esetben inkább a szegyen és gyalázat rettegése, mint a gyermek el nem tarthatása iránti aggály szokta előidézni a gyermekelöléseket; és míg az erkölcs valamely nemzetnél tisztább, a szemérem érzete erősebb, s az az egyházi fegyelem szigorúsága által még fokoztatik: alkalmasint aránylag sűrűbbek annál a gyermekölések esetei.

XXXIII.

Magyar hazánkban is, valljuk meg, utóbbi időkben saját hibáikból, vagy azokon kívül, aggasztólag szaporodnak az egyes családok és egyesek elszegényedései. A józan számító, a dolgok megállapodásáig, számot vet a körülményekkel, s azokhoz alkalmazván magát és házvitelét, fentartani törekszik magát és családját a hazának. Másfelől nem hiányzanak nálunk

az emberiségnek és könyörületnek szép érzelmei, s az áldozatokrai készség sem ott, hol hazai nyomort enyhíteni, szegénységen segíteni szükséges; s ennél fogva az egy lelenczházat kivéve, majd minden emberi nyomornak, véletlen csapásnak és szegénység nyomasztásainak enyhítésére célzó s más művelt nemzeteknél divatozó intézetekből birunk felmutatni példányokat. Vannak kór- és árvaházaink, bölesödénk, szegények tanyája, jótékony nő- s egyéb egyleteink, testületi különféle célzatu egyesüléseink, takarékpénztáraink, biztosító intézeteink, siketnémákat, vakokat, tébolyodottákat ápoló intézeteink stb. Csakhogy mindezek általában egyes jó lelkek buzgalmai és áldozásai által alakulván, szorosán a könyörület intézeteit véve, egy pár kórházon kívül csak miniatúr — vagy particularismus korlátai közt mozgó intézetek, melyek fél vagy negyed, mindenesetre elégtelen megalapításaikkal inkább tengnek mint virágoznak. Nálunk a törvényhozás még a könyörület tárgyaira alig fordíthatott némi figyelmet, s a kormány is egyes segélyzéseken kívül inkább csak a politiai felügyeletekre szoritkozott; ennél fogva a nyomor fiai és leányai vagy koldulások, vagy folytonos segélyigénylések által a hazának s különöbben egyes helyeknek és családoknak nyomasztó terhekül esni kénytelenítették.

A feladat az, hogy a haza minden árvái, beteget

és szegényei egyetemesen láttassanak el, úgy hogy azok az emberalacsonyító és társas életre sokképen káros koldulástól mentek maradjanak, és a közteher arányos felosztása által az egyes helységekre, családokra nyomasztólag ne nehézkedjenek.

E részben hazánkra nézve a dolgok megállapodásának esetére ez lenne főpontokban igénytelen véleményem:

a) A törvényhozás egy pénztárnokon és ellenőrön kívül választana a haza legtekintélyesebb, érdemesebb s közbecsültetésű férfiából — hogy a megválasztatás kitünő megtiszteltetés jeléül és érdemszerzés fokául szolgáljon, egy szegények országos bizottmányát, melynek tagjai közt a megyék vagy vidékek felosztván, mindegyike a maga vidékében létező könyörületi, bármi névvel nevezendő intézetekre, jótékony egyletekre, kegyes alapítványokra, helységekbeni árvák és szegények gondnokaira felügyelnének, tőlök számot vennének, legalább számadásaikat vizsgálják meg; ügyeiket, bajaikat, a mennyire ezek általok intézhetők, intéznék el; a nagyobbakról pedig valamint általában az intézetek állapotáról, azoknak jövedelmeiről és kiadásairól, szegények számáról s más ebbevágó körülményekről a bizottmány évenkénti összes ülésében tudósítást tennének; vidékeikben évenként legalább egyszer körvizsgálati uta-

zást tennének, alkalmatlan vagy hűtlen árvák, szegények gondnokai helyébe másokat választatnának stb. — A bizottmány évenként összes ülést tartana, a tagok tudósításaiból, a szegénység összes állapotáról, intézetek vagyoni állásairól, fedetlen szükségéről, országosan orvoslandó bajairól, pótlendő hiányairól, statiszticájáról stb. tudósítást, törvényjavaslatokat és költségvetéseket terjesztene az országgyűlés elébe.

b) Az országos bizottmány gondoskodnék diétai elhatározás és alapítás következtében új könyörületi intézetek felállításairól és rendezéséről, s tagjai által arról, hogy különösebben gyermekek és betegek ápoltatásainak könnyítésük végett, vidékenként, tisztos és közbecsültetésű delnökből s közrendű asszonyságokból nemzetiség és valláskülönbség nélkül jótékony nőegyletek alakuljanak, melyek közvetlenebbül tarthatnák szemmel az intézeteket és segély-igénylőket.

c) A bizottmány fogadná el a szegénység minden pénzét, s osztaná fel aránylag szükséghez képest az intézetek között, kivéven a határozott czélú alapítványokat és az intézetek saját vagyonaikat és alapítványaikat, miket az intézetek számadás terhe alatt maguk kezelnének.

d) Az országos bizottmány lenne eszközlője és végrehajtója az országgyűlés szegénység ügyeiben hozandó minden határozatainak, s ezek körében in-

tézné rendelkezéseit ; politiai tekintetben pedig a belminisztériumnak tenne tudósításokat.

e) A nőegyletek, különösebben az intézetek ápolási, ruházati és csinosossági eljárásaikra ügyelnének ; időnként segélyzéseket gyűjtenének , jótékony színelőadásokat, tánczvigalmakat, sorsjátékokat stb. rendeznének.

A többi részleteket mellőzöm ; azokat idő, körülmények és tapasztalás fejthetik ki.

Az ország szegénységére fordítandó költségek mintegy ezen forrásokból folyhatnának be :

1) Természetes, hogy mindenkinek a hazában továbbra is meg kellene hagyni azon jogát és szabadságát, hogy alapításaival vagy adakozásaival a jótékony-ság azon nemére, és a népesség azon osztályára vagy felekezetére szoritkozhasnék, melyre neki tetszik ; mert igen megbocsátható emberi gyengénk az, hogy azok iránt, kik bármi tekintetben közelebb állnak hozzánk, némi előszeretettel viseltetünk, s inkább ezeket, mint a távolabb állókat kívánjuk részeltetni jótékony-ságunkban. Az állam mindenesetre nyer általok.

2) Az ország összes szegényeinek rendszeres, egyetemes, kielégítő és arányos ellátása, a nélkül, hogy némely egyes vidékek, helységek aránytalanul ne terheltetnének , máskép nem gondolható, mint ha Franciaország s más mivellet nemzetek példáik után „s z e-

g é n y e k a d a j a“ czim alatt valami csekélység, például: minden egyenes adó forintja után egy fél, vagy negyed krajczár országosan vettetik ki az országgyűlés által. A szegénység oly fontos és szánandó osztályait pusztán bizonytalan alamizsnálkodásokra, vagy épen koldulásra utasítani, kegyetlen könyörületlenség fogna lenni. — S ki sajnálná tőlök ama fillérjeit azon előnyért, hogy azokon túl minden további koldulástól és zsarolástól ment leend?

3) Olykori színi-előadások, zeneestélyek, táncvigalmak és sorsjátékok nevelhetnék a szegények tökéjét. Azok Franciaországban százezreket hoztak be.

4) Méltányosnak tartom, hogy azok, kik külföldről, vagy itthon is véletlenül nagyobb örökséghez vagy nyereseményhez jutottak, a bizottmány elnökének felszólítására, mintegy hálából az istennek különös kegyelmeért, a szenvedő emberiség számára valami csekély százalékot fizessenek.

5) És tessék bár valaki előtt túlzott vagy bizarr eszmének is, én nem átallok megvallani, miként nekem nemcsak méltányosnak, de igazságosnak is látszik azon kívánságom, hogy azon férfúnak, ki nőtlenkedésben 45-dik évkorát töltötte be — ha életében nem adózta meg — de vagyonáról végrendeletet hagy hátra, örökösei vagyonától valami százalékot fizessenek a hon szegénységének, különösebben gyermek-intézeteinek

javára; hogy így az, ki életében bármi okból hazáját családdal, gyermekekkel nem gazdagithatta, segélyezze azokat, kik e részben szinte a terhüléséig látták el a hazát.

6) Hoznának be valamit az intézetekben történendő felfogadások mérsékelt díjai is; valamint oly diétai határozat is, hogy az intézetekben elhalt gyermekek vagyoni a szegények tőkéjének javára essenek.

7) Ezekhez adva a már létező kegyes alapítványokat, intézeti tőkéket, időnként történendő kegyeletes adakozásokat, perselyeket, végrendeleti hagyományokat stb., reménylhető lenne, hogy néhány év alatt jóformán fölnevekednék a szegények tőkéje, s nem igen hallatszanának a hazában a szegénység nyomorainak jajszavaik!

XXXIV.

Miután a lelenczházakról terjedelmesebben értekeztem, kérhetőné valaki: mi célzásból tettem ezt? Gondolom-e, hogy itt az ideje hazánkban is állítani fel belőlök egy vagy több példányt? — Meg mondom igénytelen véleményemet:

Emlékezem, hogy gyermeki korom elsőbb éveiben oly szigorú volt még népeinknél a tiszta erkölcs és élet iránti kegyelet, oly ártatlan családainkban a

hajadoni szemérem, hogy nem csak kétértelmű czélzásoktól utálattal fordult el, de ártatlan s jó czélzatu udvarlásokra is fűlig pirult el; oly borzadálylyal és megvetéssel viseltetett a tiszta élet minden megsértése ellenében, hogy ha valamely faluban hajadon vagy özvegy nőszemély esett meg, több mérföldnyi körben terjedt el gyalázatának hire, a személynek haját elvágták, fejét bekötötték, vele ecclesiát követtettek, a templom czintermében ült szégyen-széket, s csak hazamos poenitentiartás után vegyülhetett az egyház gyülekezetébe. Az erkölcs ily tisztaságában, s ily viszarizasztások mellett nem lehet csodálnunk, hogy magára a házasságon kívüli ártatlan gyermekre is némi átok nehezedett. Így kisebb gondjuk is nagyobb volt népeinknek, mintsem ily anyára és gyermekére fordították volna gondoskodásukat. De nem is igen látták szükségét ennek; az igen gyér megsiklási esetek az anyák és gyermekek kitartására nézve nem estek érezhető terhére helységeknek vagy vidékeiknek.

A dolgok újabb időkben igen megváltoztak. Mindazonáltal, noha a népesedés minden osztályaiban mindinkább elharapódzó fényűzés sokat rontott is népeink erkölcsiségén, a házasságon kívüli gyermekek megszorodván, a hajadoni tiszta szemérem gyérült, s a fegyelem tágult; faluinkban, mező- s legtöbb népesebb városainkban is még nem vélem az erkölcstelen-

séget és feslettséget oly fokra hágottnak, mely a le-
lenczházakat szükségelné; azokban a még nem épen
tetemes számú törvénytelen vagy elhagyatott és kitett
gyermekeket, kik lelenczek osztályába jöhetnének,
könnyen elfogadhatják és kitarthatják árvaházaik is.
De Buda-Pest városára nézve eljötnék kell tartanom
az időt arra, hogy kebelében valamelyik külvárosában
innétova egy szülőházzal ellátott lelenczházat állit-
son fel és alapitson meg, természetesen nem pusztán
maga erejéből. Okaim erre a következők:

a) Összevéve a két várost, Buda-Pest télnék ide-
jében már jóval túlhaladja a kétszáztezernyi népessé-
get, s így az európai nagyobb városok sorában áll, s
évenként mindinkább növekszik. Ennélfogva bir is
már mindazon kórjelenségekkel, foltokkal, kihágások-
kal és vétkekkel, mik az egy helyre tolúlt nagyobb né-
pességekkel járn szoktak, mik Európa nagyobb váro-
saiban otthonosak, s mik azokban a lelenczházakat
szükségessékké tették.

b) Buda-Pesten központosulnak az ország di-
castériumai, törvényszékei, azoknál a számos alkalm-
zott és gyakorlat végett tartózkodó ifjuság és cseléd-
ség; továbbá számosabb katonaság, tanuló-ifjuság,
kereskedelmi, bolti és mivesi fiatalság, színészi sze-
mélyzetek, művészeti, intézeti és hivatalos egyének,
kávéházi, casinói szolgák, pinczérek, bérkocsisok,

gyári, vasuti, hidi alkalmazottak, hajóslegények, stb. Mindezekben összesen oly roppant tömeget képez a nőtlenek száma, hogy azt a nagy városi szabadabb és fényűzőbb életben, s korunk erkölcsi túlliberalismusában számos nemi kihágások nélkül gondolni sem lehet.

c) Tapasztalásból tudjuk, hogy falusi és kisvárosi alsóbb rendű és módu néposztályaink, több mérföldnyi körben, olykor távolabb is, úgy tekintik Buda-Pestet, mint aranybányás Californiát, mint a szerencsének forrását; ennél fogva azokban alig található nőszemélyt, ki Buda Pesten legalább pár évig ne szolgált volna; Buda-Pestre tolakodnak közről és messziről a szolgálk és szolgálóleányok oly czélből, hogy ott jobban fizetett szolgálatjaik után jobban felruházzák magukat, s gazdaságkezdésre pár forintot tehessenek félre. Itt a mámoros zajban és csábítás színhelyén csak ritka, formásabb nőcselédet óv meg őrangyala és szerencsés körülmény vagy vérmérséklet az elsiklástól; csak ritka nem lesz csábításnak szomorú áldozatja. Ekkor a személy, gyalázatát kerülgetve és szolgálatját is féltve, telhetően titkolja szomorú állapotát, fűzi, szorongatja magát, tán vénbanyák tanácsára hajtszert is iszik, s elkinozza, elnyomorítja ártatlan gyermekét. Majd elszülvén azt, mint tapasztaljuk, egy font szappan és pár forint havi fizetésért dajkának falura adja ki, hol az, néhány héti, legfőlebb hónapi

élet után, rendszeren jobb világba költözik el. Mindnyájan, kik Buda-Pesten lakunk és huzamosabban tartunk cselédet, tudnánk számos eseteket hozni fel erre; miként emlékezünk cselédeink esetei után több oly falusi nyervágyó családokra is, kik ily felfogadott s rendszeren elhaláloztatott gyermekekből élnek, s efféle dajkálkodásaikkal keresetet űznek. Természetes, hogy ezeknél a most született gyermek, vagy öreg tejjel, vagy éppen vízzel tápláltatván, s a csekély bérért, kivált ha több gyermek is van a háznál, nem sok ápolásban részesülvén, csak kivételesen maradhat életben. Az olykor történő nagyobb vétségeket nem is említem.

d) Tudjuk, hogy Buda-Pest központja az országnak, s gyűlpontja mind törvénykezésünknek, mind kereskedésünknek; továbbá országgyűléseinknek székhelye, s vásárai, főkép ezelőtt, európai fontosságúak és népességűek. Ennyi alkalomnál és viszonynál fogva folytonosan számos Buda-Pesten, mind a hon minden vidékeiről, mind külföldről az idegen vendég, kiknek némelyike huzamosabban tartózkodik a városban. Télben pedig maga a mulatozás ingere is ezereket csal be abba. Mindezen ember-rajzások természetesen nevelik a zajt, ennek mámorát, s azon kicsapongásokat, melyek a lelenczházakat szükségessé teszik.

És ugyan a fentebbi pontoknál fogva követelheti innettova Buda-Pest, hogy öt egy lelenczház felállítá-

sában, megalapításában és rendezésében az összes hongyámoltisa segítségével. Hogy Buda-Pest pár évtized alatt, kivált ha szigoruan pontos statistikai adatokat gyűjt magának, az évenként nem csak falain belül, de vidékeiben is az általam előadott szomorú eljárás mellett elhalni szokott gyermekek számáról, át fogja látni kikerülhetetlen szükségét egy szülőházzal párosult lelecnzház felállításának, erősen hiszem; s ezen hitből és azon győződésből, hogy eddig is a minden jóra, nemesre áldozni kész iker-várost, egy lelecnzház felállítására nézve, a kellő pénznek hiánya mellett, a lelecnzházak elleni elfogultság is tartóztatta, birt engemet arra, hogy a lelecnzházak szerkezeteiről és eljárásairól terjedelmesebben értekezzen. Mert hiszen ezen kis munkám, a mennyiben némi részben jelen körülményeinkhez nem alkalmazható, a jobb jövőnek is iratott.

DE BALLAGI GÉZA.

Genl Andra's -

Printed and Published by J. W. ...

Pest, 1862. Nyomatott Engel és Mandellónál.

